

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ,  
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І МИСТЕЦТВА**

Кафедра дошкільної освіти

**Магістерська робота**

**САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО  
ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Виконала: студентка II курсу ОС «магістр»

Галузь знань: 01 – Освіта/Педагогіка

Спеціальність: «Дошкільна освіта»

(денна форма навчання)

**Рукас Марина Олександрівна**

*Керівник:* кандидат пед. наук, ст. викладач

Ляховець Олеся Олександрівна

*Рецензент:* кандидат пед. наук, ст. викладач

Нікітська Юлія Мирославівна

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	3
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ</b> .....	8
1.1. Організація самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку ...	8
1.2. Психолого-педагогічні передумови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти .....	16
<b>Висновки до першого розділу</b> .....	24
<b>РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ</b> .....	26
2.1 Сучасні методи організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти .....	26
2.2. Вплив гри на формування самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку .....	30
2.3 Самостійна художня діяльність дітей старшого дошкільного віку .....	37
<b>Висновки до другого розділу</b> .....	47
<b>РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ</b> .....	49
3.1. Дослідження самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту .....	49
3.2. Цільові орієнтири та зміст самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку .....	54
3.3. Методичні рекомендації організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти .....	58
<b>Висновки до третього розділу</b> .....	62
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	64
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b> .....	67
<b>ДОДАТКИ</b>	

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Соціально-політичні зміни в житті суспільства і необхідність підготовки до них дітей і молоді, починаючи з дошкільного віку, зумовили посилення інтересу до соціальних аспектів виховання дітей. Керування своєю поведінкою і способами спілкування, здатність вибору адекватної альтернативи поведінки, орієнтації у нових обставинах, відчуття свого місця в товаристві інших людей є важливим аспектом соціального розвитку дитини.

Наразі розвиток українського суспільства перебуває у стані трансформаційних процесів. На фоні політичної нестабільності та економічного затухання, проявів негативних та руйнівних людських якостей, усталені моральні норми вимагають звернення до досвіду їх існування та подальшого ствердження, підґрунтям для яких є гуманізм та орієнтація на духовний розвиток особистості дитини. Саме ж українське суспільство потребує духовного руху, який повинен бути запроваджений в умовах сучасних закладів дошкільної освіти, а зокрема – в діяльності самих дітей старшого дошкільного віку.

Самостійна, вільна діяльність – це специфічна форма організації життєдіяльності дітей, яка розгортається у час, вільний від організованих форм освітньої роботи, як правило, з ініціативи та за бажанням дітей старшого дошкільного віку: діти самі визначають цілі, завдання, засоби і план втілення свого задуму, самостійно контролюють, аналізують і оцінюють його виконання.

Самостійна діяльність може носити як індивідуальний, так і груповий (колективний) характер, коли дитина або сама реалізовує власний інтерес, задум в обраному виді діяльності, або об'єднується з іншими дітьми за спільністю бажань, намірів, планів, уподобань та за взаємними симпатіями. У той чи той спосіб можуть розгортатися різні види діяльності, а саме: художня

(образотворча, музична, музично-ритмічна, театральна, художньо-мовленнєва), ігрова, рухова, пізнавальна, трудова, комунікативна тощо.

В умовах оптимального виховання й навчання діти можуть досягти високого рівня розвитку самостійності в різних видах діяльності, а саме: ігровій, комунікативній, руховій, пізнавально-дослідницькій, продуктивній (малювання, ліплення, художня праця), трудовій, музично-художній, читацькій.

Розвитку самостійності сприяє освоєння дітьми умінь поставити мету (або прийняти її від вихователя), обдумати шлях до її досягнення, здійснити свій задум, оцінити отриманий результат з позиції мети.

Таким чином, самостійна діяльність дітей у дошкільному закладі освіти – це така робота, яка виконується без безпосередньої участі вихователя, за його завданням, у спеціально відведений для цього час, при цьому, дитина свідомо прагне досягти поставленої мети, застосовуючи свої зусилля й виражаючи в тій чи тій формі результат розумових або фізичних дій [2].

Систематичне виділення часу в режимі життєдіяльності дітей у групі сучасного закладу дошкільної освіти для вільної діяльності націлене на вияв потенційних нахилів дитини, на прояв самостійних, ініціативних кроків у виборі заняття, визначенні його змісту та цілковитої свободи його відтворення. Форми організації образотворчої діяльності дітей старшого дошкільного віку є наступні: індивідуальне виконання завдань в умовах групових занять; виконання завдань парами; виконання завдань невеликою групою; колективна робота; спільна робота з вихователем; спільна робота з дітьми старшого віку; самостійна діяльність.

Самостійна діяльність дітей організовується в усіх вікових групах щодня. Протягом дня поєднуються різні за змістовою направленістю її види (художня, рухова, мовленнєва, ігрова, трудова, дослідницька та ін.) та поступово залучаються до участі в них усі діти даної групи. Мета самостійної діяльності – це створення умов для самостійності, ініціативності, розвитку творчих здібностей дітей.

Самостійна діяльність виникає за ініціативою дитини, при створенні необхідних умов дорослим. Для повноцінного розвитку і формування здібностей дітей необхідні умови, а саме: розвивальне середовище; навчання різним прийомам; організація мистецтвознавчих спостережень; додаткове включення аналізаторів; практичний досвід.

Вихователі повинні максимально підтримувати ранні творчі прагнення дітей, стимулювати розвиток практичного досвіду, дбати про збагачення дітей життєвими враженнями. В своїй самостійній діяльності дитина має бути вільна у виборі тем, сюжетів, технік, викладенні своїх думок, прояві фантазії, свого внутрішнього стану та настрою. Вона може сама розвивати свої творчі здібності та реалізувати свої мрії в процесі саме зображувальної діяльності.

Проблему самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку розглядали різні науковці. У контексті освітнього простору дошкільного навчального закладу (К. Крутій) [12], формування самостійності у дітей середнього дошкільного віку в трудовій діяльності (Л. Кашпірська) [25], проведення тренінгів щодо особливостей організації самостійної діяльності дітей дошкільного віку (Г. Сартан) [29], специфіка самостійності дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу (В. Шульга) [32], самостійність дітей у дошкільному віці: специфіка та реалії (І. Яковенко) [47], самостійність у дошкільному віці – запорука формування успішної особистості (А. Яцінська) [90] та ін.

Отже, актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що сучасний заклад дошкільної освіти, в якому знаходиться дитина чинить вплив на формування її особистісних якостей, організацію побутової, дозвілленої самостійної діяльності.

**Мета дослідження** – теоретично обґрунтувати та практично перевірити вплив сучасного закладу дошкільної освіти на самостійну діяльність дітей дошкільного віку.

**Завдання дослідження:**

1. Схарактеризувати особливості самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку.
2. Визначити специфіку підготовки педагогів до організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.
3. Схарактеризувати організацію самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку під час гри і художньої творчості.
4. Дослідити самостійну діяльність дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.
5. Розробити методичні рекомендації щодо особливостей організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

**Об'єкт дослідження** – освітній процес у закладі дошкільної освіти.

**Предмет дослідження** – зміст та методика організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку.

**Методи дослідження:**

– теоретичні: аналіз, синтез, систематизація і порівняння науково-методичного матеріалу для теоретичного обґрунтування проблеми самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти;

– емпіричні: спостереження, моніторинг, констатувальний експеримент для розробки методичних рекомендацій щодо удосконалення самостійної діяльності дітей дошкільного віку;

– математичні: методи математичної статистики для фіксування числових результатів дослідження.

**Теоретичне значення роботи** полягає у тому, що:

*охарактеризовано та удосконалено* термінологію основних понять дослідження, а саме: «самостійність, самостійна діяльність дітей дошкільного віку», «заклад дошкільної освіти»;

*проаналізовано* психолого-педагогічні передумови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку;

*виокремлено* сучасні методи організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку;

*визначено* вплив гри на формування самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку.

**Практичне значення роботи** полягає в тому, що:

*було здійснено* експериментальну перевірку самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі;

*визначено* цільові орієнтири та зміст самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку;

*сформовано* методичні рекомендації організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

**Структура та обсяг.** Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (108 найменувань). Загальний обсяг роботи налічує 77 сторінок.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

### 1.1. Організація самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку

Самостійна діяльність є специфічним способом організації життєдіяльності дітей, яка розгортається у час, вільний від організованих форм освітньої роботи (в ранкові та вечірні години, на прогулянках, в інші моменти дозвілля), як правило, з ініціативи та за бажанням самих малюків. У діяльності такого типу вони самостійно визначають цілі, завдання, засоби і план втілення свого задуму, проявляють здатність до самоконтролю, самоаналізу та самооцінки виконання.

У науковій педагогічній літературі існують різні точки зору на визначення поняття «самостійність», а саме [31]:

- це вміння не піддаватися впливу різних факторів, діяти на основі своїх поглядів і переконань.
- це загальна характеристика регуляції (управління) особистістю своєї діяльності, відносин і поведінки.
- це навичка, високий ступінь якої характеризується прагненням до вирішення завдань діяльності без допомоги з боку інших людей, уміння поставити мету діяльності, здійснити елементарне планування, реалізувати задумане й отримати результат, адекватний поставленим мети, сприяти прояву ініціативи й творчості у вирішенні поставлених завдань.

А.Зимова [26] підкреслює, що виконання такої самостійної роботи вимагає досить високого рівня самосвідомості, рефлексивності, самодисципліни, особистої відповідальності, приносить дитині задоволення як процес самовдосконалення та самопізнання [81].



Отже, самостійна діяльність дітей – одна з основних моделей організації освітнього процесу дітей дошкільного віку [18, с. 116]:

- вільна діяльність вихованців в умовах створеного педагогами предметно-розвивального освітнього середовища, що забезпечує вибір кожною дитиною діяльності за інтересами та дозволяє взаємодіяти з однолітками або діяти індивідуально;
- організована вихователем діяльність вихованців, спрямована на вирішення завдань, пов'язаних з інтересами інших людей (емоційне благополуччя оточуючих, допомога в побуті та ін.).

Необхідність самостійної вільної діяльності зумовлюється природною потребою дитини дошкільного віку в інтимізації буття, у можливості не тільки усамітнюватися, а й мати час, який можна використати на власний розсуд, залишившись без прямого контролю з боку дорослого, а також самостійно закріпити вже набутий досвід, проявити чи певною мірою перевірити рівень своєї компетентності та самоствердитися.

Самостійна діяльність дітей у закладах дошкільної освіти може бути як індивідуальною, так і груповою (колективною), коли дитина сама реалізовує власний інтерес, задум в обраному виді діяльності або об'єднується з іншими дітьми за спільністю бажань, намірів, планів, уподобань та взаємними симпатіями [53, с. 95].

Виділяють такі види самостійної дитячої діяльності: ігрова, пізнавальна, трудова, художня (образотворча, музична, музично-ритмічна, театралізована, художньо-мовленнєва), комунікативно-мовленнєва, рухова тощо. Вони мають відображатися в календарних планах роботи вихователів як самостійна ігрова, самостійна пізнавальна, самостійна трудова та інші діяльності.

Самостійна діяльність дітей дошкільного віку нерідко буває синтетичною. Поєднання різних видів діяльності дає дітям можливість повніше реалізувати власний руховий, мовленнєвий, художній та інший досвід [47, с.199].

Зміст і рівень будь-якої самостійної діяльності дітей залежать від різних чинників. Наведемо їх [53, с. 126]:

- досвід володіння певним видом діяльності, життєвої компетентності дитини взагалі;
- наявність розвивального предметно-ігрового, природного, соціального середовища, врахування простору власного «Я» кожного малюка;
- психологічно й методично компетентне керівництво з боку дорослого.

Життєва компетентність, досвід дітей дошкільного віку у володінні конкретним видом діяльності – основа для виникнення їхньої самостійної діяльності та її змістовного розгортання, адже допомагає адекватно, конструктивно, ефективно діяти і в умовах такої діяльності задовольнити власні потреби, інтереси, прагнення, спираючись на власні можливості. При цьому істотного значення набувають різноманітні життєві враження, що залишають позитивний емоційний слід у дитячій свідомості і дають дітям можливість самим моделювати подібні життєві ситуації й міжособистісні стосунки, використовувати у вільній діяльності запозичені зразки поведінки та способи дій. Варто пам'ятати: на дитячу свідомість не менший вплив мають негативні емоції, враження від подій, явищ довкілля, спілкування, які відповідно негативно позначаються на змісті самостійної діяльності дітей. Ось чому важливо насичувати дитяче повсякдення позитивними емоціями та враженнями, своєчасно й мудро реагувати на дитячі негативізми, гасити конфлікти, дбати про гідні приклади поведінки для наслідування [28, с. 56].

Ігровий, художній, руховий досвід, досвід спілкування, експериментування та інші складові життєвої компетентності дітей формуються як у процесі поступового накопичення життєвих вражень, позитивних емоцій, так і шляхом набуття знань, необхідних умінь, навичок діяльності, вироблення певних ставлень, оцінок, інтересів тощо. Найсприятливіші умови для цього створюються у різних формах

організованої педагогом діяльності. Ось чому важливо посилити увагу до якісного проведення, насичення освітнім змістом не лише навчально-пізнавальних занять, а й таких повсякденних форм роботи, як спостереження, екскурсії, бесіди й розмови, різноманітні ігри, індивідуальна й гурткова робота, організація елементарних дослідів, чергування, колективна праця, побутові процеси тощо.

Не підготовлені до конкретного виду діяльності діти, залишившись без опікування та контролю з боку дорослого, не можуть заповнити своє дозвілля цікавою справою, сприятливою для саморозвитку, навіть маючи вільний час і вдосталь іграшок. Адже самовиявлення дітей неможливе, якщо в них не сформовано достатнього запасу спеціальних знань, базових умінь та автоматизованих навичок, а також за відсутності навичок самоорганізації (визначитися з планами й задумами, вибрати зручне місце для самостійних занять, підготувати потрібні іграшки, матеріали чи обладнання тощо), уміння домовлятися з партнерами про спільну діяльність, розподіляти ролі чи обов'язки, обговорювати хід та результати, мотивувати власні оцінки, проектувати перспективи продовження розпочатої справи, звертатися по допомогу, пораду тощо [24].

Предметно-ігрове та природне середовище насичене та раціонально облаштоване, є не лише фоном для розгортання вільної діяльності дітей, а й стимулом, спонуканням до самостійних занять. Відповідно віковій малюків добірка іграшок, ігрового та фізкультурного обладнання, спортивного інвентарю, реманенту для дитячої праці, приладдя і матеріалів для ліплення, малювання, аплікування, конструювання та дизайнерства, атрибутів для рухливих і творчих ігор, зручне розміщення всього цього у доступних місцях, без скупчення, на достатніх площах групових приміщень, ігрових майданчиків і ділянок, приваблюють дітей, підказують їм творчі задуми, допомагають елементарно зорієнтуватись в ситуації вибору й викликають прагнення до змістовної зайнятості, виключають виникнення безпідставних суперечок та конфліктів [11, с. 151].

Важливим компонентом самостійної діяльності, сприятливою для виникнення та розвитку вільної дитячої діяльності, є соціальне оточення – коло спілкування з дітьми та дорослими. При цьому з віком значення дитини-партнера для малюка зростає, адже він поступово переходить від діяльності «поряд» до діяльності «разом», формується потреба в товаришах по грі, співрозмовниках для обговорення здобутих вражень, партнерах і помічниках для спільного господарювання тощо, хоча при цьому навіть комунікабельні, колективістські малята іноді відчують потребу усамітнитися й чимось зайнятися наодинці. Довірчі стосунки, особистісні контакти з дорослими (персоналом дошкільного навчального закладу, батьками) також наповнюють соціальне середовище дітей дошкільного віку й впливають на зміст і рівень їхньої самостійної діяльності, оскільки на тлі позитивної динаміки розвитку таких стосунків від довіри малюка дорослому до довіри дитині з боку дорослого поступово закладаються базові якості особистості (самостійність, відповідальність, креативність, самовладання, справедливість, розсудливість, людяність та інше), необхідні для самовиявлення і самореалізації дитини в її вільному діяльнісному бутті [29].

Беручись за створення умов для самостійної дитячої діяльності, варто враховувати значення такого його складника, як середовище власного «Я». Зовнішнє «Я» (усе, що дитина вважає за своє, власне, їй належне) та внутрішнє «Я» (духовно-душевне: стани, настрої, емоції, почуття, потреби, інтереси, цінності тощо) зумовлюють вплив дитини на саму себе: допомагають чи заважають саморозвитку. В умовах вільної, неформалізованої діяльності таке самовиявлення дитячої особистості, її власного «Я» найімовірніше.

Воно може бути і позитивним, і негативним, а відтак потребує уваги з боку дорослого, аби спрямувати дитину на самостійні прояви всіх видів активності, вольових зусиль, комунікативних здібностей, соціально-моральної поведінки, задовольнити потребу особистості у визнанні, прояві власних емоцій та дати змогу повправлятися у володінні ними.

Без участі дорослого неможливо забезпечити належний рівень самостійної діяльності дітей дошкільного віку та домогтися її змістовності. Ось чому вихователь фактично є її керівником [47, с. 105].

Керівництво самостійною діяльністю дітей може бути прямим і непрямим.

Пряме (безпосереднє) керівництво здійснюється під час самостійної дитячої діяльності. Воно передбачає застосування прийомів, спрямованих на розв'язання таких педагогічних завдань [53, с. 76]:

1. Допомогти дітям дошкільного віку обрати близький до їхніх уподобань, співзвучний з настроєм та конкретною ситуацією вид діяльності, визначитися з конкретним її змістом.

2. Допомогти порадами, підказками, як обрати зручне для самостійних занять місце, потрібні атрибути, іграшки, приладдя, обладнання з урахуванням бажань, інтересів, претензій різних дітей так, аби діти не заважали одне одному і запобігти таким чином виникненню конфліктів.

3. У разі потреби націлити дітей дошкільного віку на раціональні способи дій, зручний порядок виконання наміченого завдання або творчого задуму.

4. Посприяти об'єднанню дітей для спільної діяльності, якщо їхні бажання збігаються, або, навпаки, розвести їхню діяльність у просторі й часі за потенційної можливості виникнення конфліктної ситуації.

5. Періодично вносити зміни до змісту обраної діяльності, варіювати способи виконання.

6. Спрямовувати дітей на об'єктивну самооцінку та визначення перспективи продовження обраної справи в інший час.

7. Забезпечити оптимальні фізичні й психічні навантаження на дітей, чергування навантажень та відпочинку, мотивувати своєчасну зміну статичних положень й динамічних занять, видів діяльності тощо [38].

Здійснюючи безпосереднє керівництво вільною діяльністю, не варто надмірно опікувати дітей, часто втручатися в їхні дії та постійно коригувати стосунки. Натомість бажано надавати дітям більше самостійності, можливість проявляти власну активність і креативність, не пригнічувати їхню ініціативу. Кожний вихователь має усвідомити, що, згідно Коментаря до Базового компонента дошкільної освіти України, «рушієм розвитку була, є і буде самоактивність дитини дошкільного віку, творчий, а не репродуктивний її характер».

Непряме (опосередковане) керівництво дитячою самостійною діяльністю з боку вихователя відбувається поза її часовими межами і виражається у створенні умов для появи й подальшого якісного перебігу цієї діяльності.

Ось ці умови:

- систематична робота зі створення достатнього запасу вражень про довкілля, знань, умінь, навичок, ставлень до навколишнього світу і самих себе, формування життєвого досвіду в процесі організації життєдіяльності

в дошкільному закладі, вдома та за їх межами;

- методично грамотне, педагогічно виважене облаштування розвивального природного й предметно-ігрового середовища, яке б спонукало до самостійних занять різними видами діяльності, приваблювало й зацікавлювало, давало поштовх дитячій уяві та фантазії; організація навколо дитини соціального простору, насиченого відповідними віку контактами з однолітками, молодшими і старшими за віком дітьми, рідними й близькими, а також сторонніми дорослими людьми; охорону й плекання внутрішнього світу кожної дитини та визнання її права вважати своєю певну частину довкілля;

- періодична зміна розвивального середовища внесенням до нього нових компонентів (іграшок, обладнання, рослин, організації нових знайомств) та його переобладнання; раціональне розміщення різних

компонентів цього середовища у фізичному просторі, що не лише спонукало б до вільного вибору виду діяльності й задовольняло потреби різних дітей у проявах різних видів активності, а й уможливило інтимізацію дитячого життя [47, с. 100].

Якщо опосередковане (непряме) керівництво самостійною дитячою діяльністю зберігає актуальність на всіх етапах дошкільного віку, то безпосереднє (пряме) домінує у ранньому та молодшому дошкільному віці. У старшому дошкільному віці за умови своєчасно розпочатої роботи з організації самостійної діяльності дітей прийоми прямого керівництва застосовуються менше – лише за потребою конкретної ситуації. Вихователі не повинні пускати на самоплив вільну діяльність дітей. Вони мають дбати про виведення її на гідний рівень, відповідний віку та індивідуальним можливостям вихованців. При цьому від педагога вимагається особливі уважність та спостережливість, щоб своєчасно помітити, виявити в процесі самостійної діяльності спеціальні здібності, ранню обдарованість у дітей дошкільного віку та разом з батьками посприяти їхньому подальшому розвитку [2].

Отже, спільне буття дорослого та дитини має раціонально, у співвідношенні, відповідному вікові, рівню розвиненості, вихованості й навченості, інтелектуальним, естетичним, соціальним, комунікативним домаганням дітей, поєднувати у собі організовану, ініційовану дорослим та самостійну діяльність дітей дошкільного віку. Таке виважене, обґрунтоване поєднання різних видів самостійної діяльності спроможне забезпечити втілення компетентнісного підходу в дошкільній освіті й формування того соціального портрета дитини дошкільного віку, яка очікується як результат системи освітніх впливів старшого дошкільного віку [14].

## **1.2. Психолого-педагогічні передумови виховання самостійності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти**

Нині суспільство ставить перед дошкільними освітніми установами високі вимоги. На перший план висувуються завдання щодо створення умов для розвитку самостійної, творчо активної, допитливої, цілеспрямованої особистості, тобто на створення цілісної системи розвитку та виховання дошкільнят. Гарантом успішного розв'язання проблеми виховання самостійності дітей є спрямованість Базового компонента дошкільної освіти на реалізацію принципу дитиноцентризму, забезпечення її життєдіяльності як важливої складової повноцінного розвитку самостійної особистості [1].

Відтак, зусилля українського суспільства в галузі освіти, принаймні на декларативному рівні, спрямовуються не лише на забезпечення навченості, процесу особистісного зростання дитини, а й на розвиток її природного потенціалу. Цим пояснюється активізація наукових пошуків у теорії та практиці технологій виховання самостійності з необхідним для цього розвивальним середовищем, що базується на принципах саморозвитку, самоосвіти, самовиховання [36, с. 138].

Науковці визначають самостійність як узагальнену якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці та почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку; як підхід до вирішення будь-якого питання, справи без втручання інших і виявляється в допитливості, кмітливості, гнучкості мисленневих процесів, незалежності суджень, критичності сприйняття інформації [4]. Вони підкреслюють зв'язок самостійності як особистісної якості з активною роботою думки, почуттів та волі. Цей зв'язок двобічний: з одного боку, розвиток мисленневих і емоційно-вольових процесів є необхідною передумовою самостійності суджень та дій. Водночас судження та дії, що складаються під час самостійної діяльності, укріплюють й утворюють здатність не тільки приймати свідомо мотивовані



дії, але й домагатися успішного виконання прийнятих рішень всупереч можливим складностям.

Розглядаючи самостійність як інтегровану якість особистості, дослідники підкреслюють, що її роль виявляється в об'єднанні різних особистісних проявів, загальному спрямуванні на внутрішню мобілізацію людиною усіх сил, ресурсів та засобів для здійснення обраної програми дій без сторонньої допомоги (Г. Бєленька, О. Богінч, О. Денисюк, О. Кононко та ін.).

Науковці зауважують, що самостійність як базова якість особистості, розвивається поступово, і значною мірою залежить від умов виховання. Про високий рівень сформованості самостійності свідчать прагнення вирішувати завдання діяльності без допомоги з боку інших людей, вміння визначати мету діяльності, здійснювати елементарне планування, реалізовувати задумане та отримувати результат, адекватний поставленій меті, а також здатність виявляти ініціативу й творчість. Безумовно, досягнення такого високого рівня складає кінцеву мету виховної роботи.

Дитину старшого дошкільного віку можна назвати самостійною, якщо її поведінка характеризується комплексом усіх основних показників – незалежністю, ініціативністю, цілеспрямованістю й оптимізмом. Несформованість хоча б одного з них робить неправомірною високу оцінку, бо кожне з названих умінь є необхідною умовою розвитку самостійності малюка, взяте окремо, не може гарантувати необхідний рівень активності особистості. Так, оптимістично налаштована та незалежна дитина не обов'язково здатна виявляти в діяльності цілеспрямованість та творчість, а ініціативна – незалежність від думки інших. Учені зазначають, що дитину можна назвати самостійною, якщо прояви активності дитини достатньо стійкі й виявляються в різних видах діяльності, при різному настрої, в різних обставинах (Р. Буре, О. Кононко, С. Ладивір та ін.) [71].

Виховний вплив трудової діяльності на становлення самостійності в дітей старшого дошкільного віку підкреслювала у своїх дослідженнях низка

вчених (Т. Веденська, В. Котирло, Н. Лук'янова, Л. Островська, Г. Поддубська, Л. Подоляк, Л. Порембська та ін.).

Учені (Г. Беленька, З. Борисова, Н. Кот, Н. Кривошея, М. Машовець та ін.) відзначили, що прагнення до самостійності потрібно підтримувати в дітей дошкільного віку із перших днів їхнього перебування в дошкільному закладі. Особливого значення при цьому набуває використання різних видів трудової діяльності дітей. Використання ручної праці сприяє розвитку в дітей вміння ставити мету, знаходити шляхи її реалізації, переносити набуті знання в повсякденне життя. Праця у природі найчастіше організовується як колективна, групова. Натомість чільне місце в ній посідають індивідуальні доручення, які сприяють розвитку в дітей самостійності та відповідальності за свою працю. Адже саме в процесі використання цього виду дитячої трудової діяльності виробляються конкретні матеріальні цінності. У дослідженнях О.Андрейчик наголошено, що виховні можливості для розвитку самостійності дітей у трудовій діяльності створюються за умови співпраці, зв'язку змісту та методів трудового виховання в дошкільному закладі та родинних вихованців. Систематичне залучення батьками дітей до праці, створення позитивної атмосфери під час праці, використання різних видів трудової діяльності, мотивованість діяльності призводять до формування навичок самостійності в дошкільному віці. Підкреслено важливість надання дитині права вибору в розв'язанні локальних завдань щодо організації власної діяльності [2].

Отже, у низці робіт з проблем трудового виховання, самостійність виділено як морально-вольову якість особистості. Вищі почуття, а саме: товарицькість, взаємодопомога під час колективної роботи, – сприяють вихованню вміння долати труднощі сумісними зусиллями, почуття впевненості у власних силах, відповідальності за свою частину роботи перед колективом, а також виникненню бажання спробувати розв'язати поставлене завдання самостійно [22, с. 15].

Значний потенціал для виховання самостійності як особистісної якості мають продуктивні види діяльності: конструювання, ліплення, малювання, аплікація тощо. Орієнтація дитини на реалізацію задуму, створення готового продукту впливає на формування в неї навичок самостійності. Для цього потрібні вміння планувати, самостійно добирати матеріали для роботи, підходити творчо до виконання поставленого завдання, спираючись при цьому на власний досвід.

Узагальнення думок різних авторів (Ю. Демидова, Ф. Ізотова, М. Марусинець, Л. Парамонова та ін.), які розглядали феномен дитячої самостійності в конструктивній діяльності, дозволяє підкреслити значення розв'язання конструктивних задач для розвитку когнітивного компонента самостійності. Пошук варіантів розв'язання конструктивної задачі, прагнення отримати доцільний і цікавий продукт сприяє розвитку таких складових пізнавального боку самостійності, як-от: прагнення до пошуку нових знань, дослідницька активність, здатність застосовувати набуті знання на практиці, вияви критичності під час оцінювання отриманого продукту, прогностичність та творчість [88].

М. Марусинець, яка вивчала умови розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку, відзначила певне зниження самостійності та пізнавальної активності під час використання в роботі з дітьми готових правил, принципів, алгоритмів. Така стратегія є доцільною в роботі з дітьми, які відчувають певні труднощі. Серед засобів оптимізації пізнавальної активності дітей дослідниця виділила конструктивні ігри. Вони допомагають наочно відчувати динаміку розв'язання завдання, сприяють пошуку різних способів його розв'язання, учать варіюванню задуму. На відміну від електронних засобів та інформаційних систем, вони не сприяють утраті інтересу до проблемних завдань, самостійних пошуків дітьми, розвивають уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, варіювати тощо [7].

Російська дослідниця Л. Парамонова, вивчаючи особливості дитячої творчості, відзначила, що конструювання створює умови для розвитку

самостійної діяльності дітей, набуття знань, умінь, навичок, які потім будуть задіяні на практиці, набудуть узагальненого характеру і стануть вихідною позицією для розвитку творчості. Вона зазначила, що важливою складовою самостійних дитячих відкриттів є багаторазове використання в різноманітних ситуаціях способів діяльності, а саме: від закріплення способу дії до нестандартного підходу в розв'язанні нового завдання на основі відомих способів. Значні можливості для розвитку таких складових самостійності, як вияви критичності, інтелектуальної активності, прогностичності та творчості, створюють використання задач, що носять проблемний характер, широке експериментування з матеріалом [8].

Вихованню самостійності сприяє залучення дітей до зображувальної діяльності. Дослідники пропонують використовувати з цією метою виховні можливості ліплення, малювання та аплікації.

Ознайомлення дітей з різними видами мистецтва викликає у них бажання виявити цілеспрямованість і творчу ініціативність у процесі реалізації свого задуму, критичність під час оцінки отриманого результату. При цьому відзначається необхідність переходу від репродуктивної до творчої діяльності. Із цією метою дослідники радять використовувати такі методи роботи, як: проблемні ситуації, спостереження, показ зображувальних прийомів, розповіді, бесіди за змістом картини, музичного твору, поетичного слова тощо [9, с. 73].

Окрім продуктивних видів діяльності, у яких розвитку самостійності сприяє бажання отримати власний неповторний продукт завдяки самостійним зусиллям, науковці визначили виховні можливості ігрової діяльності. Зокрема відзначається позитивний вплив різних видів ігор на становлення самостійності як базової якості у дітей дошкільного віку: сюжетно-рольових (В. Захарченко, В. Кузьменко, Н. Михайленко, О. Усова та ін.), будівельно-конструктивних (К. Корзакова, В. Нечаєва, В. Селіванов та ін.), дидактичних (Л. Артемова, А. Бондаренко, Р. Миронова, М. Попова та

ін.), рухливих (О. Акулова, А. Савченко та ін.), народних (О. Акулова, А. Богуш, Н. Луцан та ін.).

Згідно з науковими даними вчених (Н. Короткова, Н. Михайленко, Н. Непомняща), гра дозволяє дитині реалізувати свої бажання та прагнення, дає можливість управляти тими предметами та діями, які до цього були доступні лише дорослому, дає можливість випробувати свої власні сили, бути самостійним. Самостійній ігровій діяльності сприяє і той факт, що встановлення мотиву й вибір мети у грі постають у наочному вигляді.

Від рівня самостійності в ігровій діяльності залежить ставлення однолітків до дитини. Так, у дослідженнях В. Кузьменко було виявлено, що компетентність у грі дитини дошкільного віку високо оцінюється однолітками. Спільна ігрова діяльність дітей з високим рівнем самостійності сприяє виявленню ними адекватної оцінки ігрових умінь одне одного, спрямовує на узгодження змісту гри, розвиток її сюжету, конструктивне вирішення конфліктів. Серед засобів оптимізації самостійної активності дітей старшого дошкільного віку дослідниця також називає сюжетно-рольові ігри, ігри-інсценування та ігри з будівельним матеріалом [5].

Спираючись на дослідження означених авторів, можна дійти висновку, що використання різних видів ігор створює можливості для розвитку не лише самостійної діяльності дитини дошкільного віку, а виховання самостійності як базової якості особистості зокрема. У грі розвиваються всі компоненти самостійності. Спрямованість на реалізацію мети гри, досягнення очікуваного результату, дотримання правил і вимог гри, змагальний інтерес сприяють розвитку вольового компонента самостійності. Бажання бути прийнятим у гру однолітками, отримати певну роль у ній змушують дитину підпорядковуватись правилам гри, формують у нього відповідальність перед колективом, розвивають уміння діяти узгоджено з бажанням інших, тобто сприяють розвитку морально-ціннісного компонента самостійності. Розв'язання будь-яких пізнавальних задач, що педагог ставить перед дитиною, відбувається значно легше, якщо пропонується дитині в ігровій

формі. Гра сприяє розвитку в неї пізнавального інтересу, заохочує до застосування на практиці вже засвоєних знань і вмінь та пошуку нових, спрямовує на творче, нестандартне розв'язання ігрового завдання – це створює умови для розвитку когнітивного компонента самостійності [57].

Дослідження різних авторів (В. Давидов, П. Гальперін, О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, Н. Менчинська та ін.) дозволяють зробити висновок, що самостійність формується в діяльності, а поведінкові вияви в ній можуть свідчити про рівень розвитку означеної якості. Спрямованість дитини старшого дошкільного віку на отримання результату чи продукту своєї діяльності сприяє виявленню й розвитку в нього цілеспрямованості та наполегливості. Успішність цієї діяльності надає йому впевненості у своїх силах, зацікавленість нею сприяє бажанню дійти до мети навіть усупереч труднощам, що виникають. Важливого значення набуває рівень опанування дитиною цією діяльністю. Наявні в її досвіді знання та навички, що дозволяють розв'язати поставлене завдання, поглиблюють прагнення до самостійності.

На сучасному етапі пріоритетним напрямом став пошук нових технологій, що сприяють розв'язанню освітніх завдань. Серед них: спрямованість на власну самореалізацію вихованців та учнів; активізація їх самостійної пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку в них базових якостей (самостійності, відповідальності, дисциплінованості, розсудливості, ініціативності тощо). З огляду проблематики дослідження особливу увагу привертає метод проектів [64].

У роботі з дітьми найбільш зручні ігрові проекти, оскільки гра є домінуючим видом діяльності. Використання ігрової форми цього методу допомагає привчати дитину до досягнення поставленої мети й одночасно набуття нею необхідних знань. У грі дитині легше долати труднощі, які виникають під час розв'язання поставленого ігрового завдання, бути цілеспрямованою, ініціативною, доводити розпочате до кінця. Організація

самостійної роботи у процесі ігрового проектування вимагає відповідальності за свої результати та чіткого розуміння цілей.

Узагальнюючи результати вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень, зазначимо, що виховання самостійності – складний процес, який поєднує у собі багатокomпонентний комплекс умов та засобів. Серед засобів виховного впливу на дитину дошкільного віку дослідники на перше місце ставлять дитячу діяльність: ігрову, навчальну, трудову.

## Висновки до першого розділу

Вивчення теоретичних аспектів самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти дозволяє зробити висновки.

Поняття «самостійність» можна трактувати як: вміння не піддаватися впливу різних факторів, діяти на основі своїх поглядів і переконань; це загальна характеристика регуляції (управління) особистістю своєї діяльності, відносин і поведінки; це навичка, високий ступінь якої характеризується прагненням до вирішення завдань діяльності без допомоги з боку інших людей, уміння поставити мету діяльності, здійснити елементарне планування, реалізувати задумане й отримати результат, адекватний поставлений мети, сприяти прояву ініціативи й творчості у вирішенні поставлених завдань.

Дитину старшого дошкільного віку можна назвати самостійною, якщо її поведінка характеризується комплексом усіх основних показників – незалежністю, ініціативністю, цілеспрямованістю й оптимізмом. Несформованість хоча б одного з них робить неправомірною високу оцінку, бо кожне з названих умінь є необхідною умовою розвитку самостійності малюка, взяте окремо, не може гарантувати необхідний рівень активності особистості. Так, оптимістично налаштована та незалежна дитина не обов'язково здатна виявляти в діяльності цілеспрямованість та творчість, а ініціативна – незалежність від думки інших. Учені зазначають, що дитину можна назвати самостійною, якщо прояви активності дитини достатньо стійкі й виявляються в різних видах діяльності, при різному настрої, в різних обставинах.

Від рівня самостійності в ігровій діяльності залежить ставлення однолітків до дитини. Так, у дослідженнях В. Кузьменко було виявлено, що компетентність у грі дитини дошкільного віку високо оцінюється однолітками. Спільна ігрова діяльність дітей з високим рівнем самостійності



сприяє виявленню ними адекватної оцінки ігрових умінь одне одного, спрямовує на узгодження змісту гри, розвиток її сюжету, конструктивне вирішення конфліктів. Серед засобів оптимізації самостійної активності дітей старшого дошкільного віку дослідниця також називає сюжетно-рольові ігри, ігри-інсценування та ігри з будівельним матеріалом.

Використання різних видів ігор створює можливості для розвитку не лише самостійної діяльності дитини дошкільного віку, а виховання самостійності як базової якості особистості зокрема. У грі розвиваються всі компоненти самостійності. Спрямованість на реалізацію мети гри, досягнення очікуваного результату, дотримання правил і вимог гри, змагальний інтерес сприяють розвитку вольового компонента самостійності. Бажання бути прийнятим у гру однолітками, отримати певну роль у ній змушують дитину підпорядковуватись правилам гри, формують у нього відповідальність перед колективом, розвивають уміння діяти узгоджено з бажанням інших, тобто сприяють розвитку морально-ціннісного компонента самостійності. Розв'язання будь-яких пізнавальних задач, що педагог ставить перед дитиною, відбувається значно легше, якщо пропонується дитині в ігровій формі. Гра сприяє розвитку в неї пізнавального інтересу, заохочує до застосування на практиці вже засвоєних знань і вмінь та пошуку нових, спрямовує на творче, нестандартне розв'язання ігрового завдання – це створює умови для розвитку когнітивного компонента самостійності.

## **РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

### **2.1 Сучасні методи організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти**

Розвиток науки і техніки сприяв появі нових форм навчальної комунікації, новітнім методам розв'язання освітніх завдань. З огляду на це роль педагога набула нової якості. Він розвиває пізнавальні властивості дітей дошкільного віку, їх життєву компетентність у різних соціальних інституціях. Водночас відбувається еволюція змісту, форм і методів навчання, яка спонукає до розробок і впровадження нових новітніх освітніх технологій. Досвід показує, що все нове із часом стає традицією і що традиції утверджує соціум, а новаторами виступають яскраві особистості реформаторського типу.

На сучасному етапі очевидним стає те, що традиційна освіта, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях, основою яких є інноваційні педагогічні технології. Інноваційні педагогічні технології в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття.

Інноваційні педагогічні технології розглядають не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а, насамперед, як відкритість. Вони забезпечують умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку [51].

Інноваційні педагогічні технології мають гуманістичну спрямованість у системі освіти, зумовлену співіснуванням і складними взаєминами в науковій педагогіці й педагогічній практиці традиційної наукової педагогіки. Вони належать до системи загального наукового і педагогічного знання. Виникли і розвиваються на межі загальної інноватики, методології, теорії та історії педагогіки, психології, соціології і теорії управління, економіки освіти. Інноваційні педагогічні технології є однією з домінуючих тенденцій розвитку людства.

Інноваційні педагогічні технології є специфічними і досить складними, потребують особливих знань, навичок, здібностей. Інноваційні педагогічні технології в системі освіти засвідчують якісно новий етап взаємодії й розвитку науково-педагогічної та педагогічної творчості і процесів застосування її результатів. Складність, багатогранність педагогічної діяльності є чинником, що відкриває простір для багатьох педагогічних технологій, динаміка продукування яких постійно зростає [20, с. 63].

Широкий спектр, багатоваріантність педагогічних технологій, які дозволяють організувати самостійну діяльність дітей дошкільного віку зумовлюють необхідність їх класифікації. Найдосконалішою серед багатьох вважають класифікацію, за якою їх згруповано за різноманітними системними та інструментально значущими ознаками. Відповідно в сукупності педагогічних технологій виокремлено:

1. За рівнем застосування:

- загальнопедагогічні (стосуються загальних засад освітніх процесів);
- предметні (призначені для вдосконалення організації самостійної діяльності);
- локальні та модульні (передбачають часткові зміни в організації самостійної діяльності за допомогою запровадження нових форм роботи, нового ігрового середовища).

2. За провідним чинником психічного розвитку:

— біогенні (провідна роль належить біологічним чинникам і специфіці їх поєднання в самостійній діяльності дітей дошкільного віку);

— соціогенні (переважають соціальні чинники, що впливають на самостійну діяльність дітей, а саме: час діяльності, умови, відсутність чи наявність допомоги в організації самостійної діяльності);

— психогенні (провідна роль належить психічним чинникам, які впливають на особливості організації самостійної діяльності дітей, а саме: здатність самостійно провадити діяльність, рівень її організації без сторонньої допомоги, максимальна кількість часу самостійності).

3. За науковою концепцією засвоєння досвіду:

— асоціативно-рефлекторні (в основу покладено теорію формування понять);

— біхевіористські (англ. *behavio(u)rism*, від *behavio(u)r* — поведінка) (за основу взято теорію наuczіння);

— розвивальні (ґрунтуються на теорії розвитку здібностей);

— сугестивні (засновані на навіюванні); — нейролінгвістичні (засновані на нейролінгвістичному програмуванні); — гештальттехнології (нім. *Gestalt* — цілісна форма, образ, структура і технологія) та ін. (засновані на психотерапевтичному впливі).

4. За ставленням до дитини:

— авторитарні (засновані на чіткій надмірній регламентації);

— дидактоцентристські (центровані на навчанні);

— особистісно-орієнтовані (гуманно-особистісні, технології співробітництва, технології вільного виховання).

6. За орієнтацією на особистісні структури:

— інформаційні (формування знань, умінь, навичок);

— операційні (формування способів розумових дій);

— емоційно-художні й емоційно-моральні (формування сфери естетичних і моральних відносин);

- технології саморозвитку (формування самоуправляючих механізмів особистості);

- евристичні (розвиток творчих здібностей);

- прикладні (формування дієво-практичної сфери) технології.

6. За типом організації та управління пізнавальною діяльністю:

- структурно-логічні технології навчання (поетапне формулювання дидактичних завдань, вибору способу їх розв'язання, діагностики та оцінювання одержаних результатів);

- інтеграційні технології (дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь, різних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, навчальних проблем та інших форм організації навчання);

- ігрові технології (ігрова форма взаємодії педагога і дітей, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету). В освітньому процесі використовують театралізовані, ділові, рольові, комп'ютерні ігри, імітаційні вправи, ігрове проектування та ін.;

- комп'ютерні технології (реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі взаємодії «вчитель – комп'ютер – учень» за допомогою інформаційних, тренінгових, розвивальних, контролюючих та інших навчальних програм);

- діалогові технології (пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні: «учень – учитель», «учитель – автор», «учень – автор» та ін.);

- тренінгові технології (система діяльності щодо відпрацювання алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових завдань у процесі навчання – тести, психологічні тренінги інтелектуального розвитку, розв'язання управлінських задач) [18; 24].

Отже, самотійна діяльність дітей дошкільного віку може бути організована за допомогою різних методів. Їх вибір залежить від вікових

особливостей дітей, рівня їх розвитку, умов дошкільного навчального закладу, рівня компетентності педагогів, їх досвіду та специфіки роботи.

## **2.2. Вплив гри на формування самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку**

Виховання самостійності як базової якості в дітей дошкільного віку – складний і багатогранний процес, який потребує цілеспрямованої роботи. Одним із засобів виховання самостійності виступає гра, в якій створюються умови для самостійної діяльності дітей, прояву ними цілеспрямованості, ініціативності, незалежності, творчості, пізнавального інтересу та інших критеріїв самостійності.

Виховні можливості гри відзначали у своїх працях Л.С. Виготський, О.В. Запорожець, Д.Б. Ельконін, С.Л. Рубінштейн та ін. Дослідженню особливостей гри на етапі раннього та дошкільного дитинства були присвячені праці Л.В. Артемової, Р.І. Жуковської, С.О. Марутян, Д.В. Менджерицької, О.П. Усової.

Гру трактують як природний мотиватор діяльності (З. Фрейд), як можливість набуття дитиною соціального досвіду (Е. Еріксон), як умову соціалізації (А. Валлон), як важливе джерело формування соціальної свідомості дитини (Д.Б. Ельконін), як спосіб активного засвоєння людської культури (Л.С. Виготський), як засіб розвитку базових засад особистості (Н.І. Непомняща) і національно-культурного і морального виховання (В.В. Зеньківський).

Завдяки грі дитина набуває соціального досвіду, пізнає дійсність і взаємовідносини в ній, опановує соціальні ролі та функції, оволодіває загальнолюдськими цінностями, культурою, системою соціально вироблених знаків (Н.М. Захарова). Ігрова діяльність закріплює в малюка нові поведінкові навички і способи взаємодії з однолітками, стимулює розвиток вербальних та невербальних комунікативних навичок, інтенсифікує процеси

розвитку, виховання та навчання. Коли дитина бере на себе роль у грі, вона діє не тільки відповідно до її характеристик, а по стійно співвідносить з ігровою роллю свої риси, здібності та прагнення, учить розуміти себе і свої бажання (С.І. Копилов). Труднощі, що виникають під час вирішення навчальної задачі, у грі долаються дітьми набагато легше, без напруги. Саме гра задовольняє біологічні, духовні та соціальні потреби дитини (О. Бизикова) [67].

У грі формуються особистісні якості дитини, уміння та навички, що знадобляться їй у майбутньому під час навчання, праці, спілкування з оточуючими. Серед означених якостей виділяємо самостійність як базову якість дитини дошкільного віку.

Дослідниками підкреслюється, що в грі розвивається вміння доводити розпочате до кінця, формується цілеспрямованість та ініціативність, бажання переборювати труднощі з метою досягнення поставленого ігрового завдання. Гра сприяє розвитку творчості, самостійності, активності. У грі дитина може реалізувати свої наміри, бажання, вибрати напрям діяльності, який їй до вподоби, проявити свою індивідуальність.

Так, у дослідженнях А.К. Бондаренко, А.І. Матусик гра виділяється як один із найкращих засобів виховання цілеспрямованості в дошкільників. Спочатку цілеспрямованість залежить від зацікавленості та задоволення, яке отримує дитина в грі. Поступово, у зв'язку із накопиченням знань та досвіду, відбувається збагачення і розширення цілей. Великі можливості з цієї позиції носять довготривалі колективні ігри, коли попереднє обміркування мети, змісту гри сприяє розвитку в дітей самостійного мислення, творчого виконання [4].

За визначенням Т.І. Поніманської, гра поєднує в собі риси, що характерні будь-якій соціальній діяльності, а також риси, що притаманні власне грі. Серед останніх вона називає самостійність [9].

Існують різні класифікації дитячих ігор. Н.В. Кудикіна, спираючись на думку О.М. Леонтьєва про те, що ігрова діяльність трансформується від

творчих ігор до ігор за готовими правилами, наводить свою. Вона виділяє творчі ігри та ігри за правилами. Творчі ігри визначені дослідницею як креативна діяльність дитини за власною ініціативою. На відміну від них, ігри за правилами спрямовані на реалізацію вже створених дорослим певної змістовної та процесуальної основ гри. Серед творчих ігор дослідниця виділяє: сюжетно-рольові, конструктивно-будівельні, ігри-драматизації та театралізації, ігри з елементами праці, ігри-фантазування. До ігор з правилами віднесені: дидактичні, пізнавальні, ігри-подорожі, рухливі, спортивні, хороводні, народні, інтелектуальні, комп'ютерні, ігри-розваги. Не дивлячись на різноманіття ігор, умовою методичного супроводу ігрової діяльності дослідниця називає розвиток самостійної, активної діяльності дітей паралельно із використанням системи педагогічних методів та прийомів, спрямованих на мобілізацію всіх структурних компонентів гри та досягнення позитивного результату [9].

Кожен вид ігор має свої особливості, відрізняється за умовами організації, метою та завданнями. Така різноманітність надає можливості для розвитку самостійності як багатогранного явища у виховному процесі за допомогою всіх видів ігор.

Так, на думку Л.А. Венгера, сюжетно-рольова гра – це вільний вид сумісної діяльності дітей, у якому вони об'єднуються за власною ініціативою, самі обирають сюжет, розподіляють ролі та ігровий матеріал, намічають план і розвивають зміст гри, виконуючи ті, чи інші ігрові дії. Відзначено, що відображення різних ситуацій у грі відбувається шляхом моделювання і заміщення явищ дійсності, сприяючи розвитку уяви, творчості, мислення [10]. Дії дитини під час сюжетно-рольових ігор носять активний характер, спрямований на пошук, ініціативність, формують здібність розуміти погляд іншої людини. Такі навички сприяють становленню самостійності як особистісної якості [21, с. 75].

Автори (Н.В.Лисенко, Н.Р. Кирста) серед різних видів ігор, що мають найбільш самостійний характер, виділяють сюжетну гру. Ознакою цього



вони називають її зміст. Сюжетна гра не може функціонувати в готовому вигляді, а залежить від життєвого досвіду дітей. Вона має свої закони розвитку, залежить від світосприймання дійсності і виступає його відображенням. У процесі підготовки дітей до гри вихователь має планувати систему педагогічних заходів, а не сюжетну лінію гри, що може пригальмувати розвиток самостійності та ініціативності дітей у такому випадку. Крім того, дослідниці виділяють певні можливості дидактичних ігор для розвитку пізнавальної сторони самостійності. Їх використання привчає дітей до самостійного мислення, обмірковування, співвіднесення та співставлення на основі вже засвоєного досвіду, що виступає головним компонентом свідомого засвоєння ґрунтовних знань [7].

Самостійність розвивається в дошкільників у процесі самодіяльних ігор. Такі ігри розпочинаються з власної ініціативи дитини, її бажання програвати різні сюжети, без втручання дорослого. До них К.В. Карасьова, Т.О. Піроженко відносять сюжетно-рольові та режисерські ігри. При цьому, режисерські ігри дослідниці не виділяють як окремий вид ігор, а називають підготовчими до оволодіння сюжетно-рольовими [6]

В експериментальній роботі О.Ф. Акулової, присвяченій формуванню самостійності у старших дошкільників, пропонується використовувати з цією метою систему організації рухливих та народних ігор. Дослідниця відмічає, що рухливі ігри відіграють важливу роль у формуванні соціально-комунікативної компетентності дітей і виховують такі ціннісні соціальні якості як самостійність, відповідальність. Рухлива гра у своїй структурі містить правила, рухливу задачу, яку дитина має вирішити самостійно, але шляхом аналізу умов її виконання. Педагог під час гри знайомить дітей з її змістом та правилами, називаючи тільки рухову задачу і основний рух, тим самим дає дітям можливість самостійно обрати спосіб рухової дії на основі власного рухового досвіду та індивідуальних особливостей. Дорослий не має занадто опікатися дітьми, обирати сам ведучого, постійно уточнювати правила і робити висновки. Це гальмує прояви самостійності в дітей,

бажання доводити гру до кінця, сприяє перекладенню відповідальності за свої дії на інших. Учасники гри мають відчувати певну свободу.

Автор виділяє певні прийоми, що сприяють розвитку самостійності старших дошкільників: використання вправ, що вчать діяти узгоджено під час гри, розуміти важливість підпорядкування рухів; введення ролі ведучого (дитини-лідера) як засобу заохочення дітей до самостійної гри та стимулу до наслідування в організації цієї гри [2].

Досліджуючи гру на сучасному етапі, російська дослідниця Т.П. Авдулова відзначає зниження значення ігрової культури у зв'язку із орієнтацією на прискорений розвиток сучасного дошкільника, збагачення його знань, умінь та навичок, що призводить до симпліфікації самого розвитку. Більшість сучасних ігор (у тому числі електронних, комп'ютерних) та іграшок не сприяють розвитку творчості, фантазії дитини, включенню до колективних взаємовідносин, а спрямовані на індивідуальність і споживацькі інтереси. Відзначається їх одноманітність, спрощеність сюжету. Дослідження вчених (О.О. Смирнова, О.В. Гударева) дозволяють відзначити зниження кількості сучасних дітей, що мають бажання і здібності до ігрової діяльності. Їм важко будувати взаємовідносини в колективі, соціальну дійсність вони пізнають однобічно, орієнтуючись на зовнішні атрибути, матеріальний бік, а не зміст. Усе менше орієнтиром у сучасній грі дитини виступає дорослий, не знаходить відображення нормативна поведінка, загальнолюдські цінності та правила (В.С. Собкін). Підвищується роль раннього інтелектуального розвитку, і знижується значення міжособистісного спілкування, морального становлення особистості, порушується передавання гри від покоління до покоління [1].

Вирішенню цієї ситуації сприятиме перебудова ігрового простору, в якому зростає дитина, і зміна ставлення до нього дорослого.

Так, причиною зниження інтересу дітей до гри виступає зниження уваги дорослого до неї, коли увага заміщується наданням великої кількості іграшок. Змінити ситуацію може орієнтація дорослого на сумісну

партнерську гру, а не ознайомлення дитини з правилами, допомога в оволодінні новими більш складними способами гри, навчання дитини вмінню пояснювати свої дії і співвідносити їх з діями партнерів по грі (Н.О. Короткова, Н.Я. Михайленко). Означений підхід сприяє розвитку впевненості у своїх силах і бажанню діяти самостійно.

З метою набуття дитиною самостійності, дослідниками рекомендується використовувати в ігровій діяльності проблемні ситуації, що спонукають дитину звертатися до отриманого раніше досвіду і сприяють пошуку нового (Н.Р.Кирста, Н.В.Лисенко). Відзначається значення правильно підбраного ігрового матеріалу для розгортання самостійної гри дошкільника (Д.Б. Ельконін, Д.В. Менджерицька, О.П. Усова).

Важливу роль у плані виховання самостійності в дошкільників відіграє позиція вихователя у грі, прийоми його виховного впливу на розвиток гри.

У дослідженнях словацьких авторів Я. Бердихової, О. Голециової, Л. Клійдової зазначається, що завдяки грі дитина розуміє завдання дотримуватися певних правил, прагне краще виконати взяту на себе роль, вчиться обирати серед багатьох способів. Роль вихователя у грі визначається як роль розумного керівника, що має надавати дітям можливість самостійно спробувати вирішити суперечну ситуацію, зрозуміти важливість узгодження своїх власних інтересів із колективними. Надання дитині свободи та самостійності у власних діях під час гри сприятиме розвитку цих якостей у поведінці дитини, під час свідомого виконання певної діяльності в майбутньому [5].

Педагог Р.М. Миронова відзначає, що подолання труднощів у досягненні мети, самостійний пошук вирішення завдання виступають важливим моментом у грі. У зв'язку із цим вихователь повинен постійно пам'ятати про те, що включатись у гру і брати на себе ролі він може лише за необхідності, коли діти потребують цього. Наприклад, з метою активізації пасивних дітей, регулювання взаємовідносин і внесення коректив у гру для ускладнення її змісту [8].

Цю думку підтримують дослідники Н.Р. Кирста, Н.В. Лисенко. Ними підкреслюється, що від змісту та форми спілкування педагога з дитиною під час ігор залежить спонукання її до самостійної діяльності. Бажанню діяти самостійно сприятиме рівноправне, доброзичливе співробітництво з дітьми, підтримання спроб застосовувати набуті вміння та навички, відтворення отриманих знань, схвалення проявів їхньої активності, ініціативності [7].

А.В. Бутова оцінює роль дорослого в дитячій грі з іншого боку. Вона зазначає, що розвиток самостійності дитини у грі може придушуватися самим педагогом, коли він ігнорує прояви ініціативності дітей у грі, не розуміє їхні творчі задуми і диктує сам умови гри, нав'язує певний ігровий матеріал. Тактовне втручання з боку дорослого в дитячу гру повинно мати на меті лише активізацію та розвиток гри. Для цього дорослому необхідно добре знати особливості кожного вихованця, їхні інтереси, більше спостерігати за іграми дітей, аналізуючи їх. Дослідниця зазначає, що гра, вільна від обов'язків перед дорослим, виступає своєрідним проявом самостійності. Показником якості роботи в дошкільному закладі в цьому напрямку може виступати рівень розвитку творчої гри дітей [3].

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що ігрова діяльність має великий потенціал для виховання самостійності як базової якості у дітей дошкільного віку. Вона сприяє розвитку таких її компонентів, як-от: активному пізнанню довколишнього середовища і себе в ньому, усвідомленню свого "Я" і своїх можливостей; прагненню застосовувати набуті знання в різних ігрових ситуаціях, уміти орієнтуватись у нових умовах; цілеспрямованості, наполегливості та рішучості в грі, долаючи різні перешкоди; самостійності у здійсненні логічних операцій, прогностичності та творчості; умінню критично оцінювати отриманий результат, прагнути до його вдосконалення, умінню приймати власні рішення; розумінню відповідальності за власні дії перед колективом, умінню діяти згідно встановлених правил і підпорядковувати себе їм за власною ініціативою, а не під керівництвом дорослого.

### **2.3 Самостійна художня діяльність дітей старшого дошкільного віку**

Самостійна художня діяльність виникає майже завжди з ініціативи дітей і відбувається, здавалося б, без безпосереднього керівництва вихователя. Однак потрібно говорити про необхідність педагогічного керівництва цією діяльністю.

Особливості впливу вихователя у тому, що він непомітно для дитини спонукає його до самостійної діяльності, створюючи сприятливі педагогічні умови. Які ж ці умови?

Перш за все, навчання на художніх заняттях будується так, щоб діти діяли не тільки за прямою вказівкою і показу вихователя, але й без його допомоги. Якщо дитина навчиться самостійно виконувати навчальні завдання, то він зуміє так само діяти і поза занять: організовувати ігри-драматизації, за власним бажанням співати, малювати.

Інша педагогічна умова – вплив свят і розваг. Дитина отримує масу вражень на святах від звучання музики, пісень, барвистого художнього оформлення приміщення, костюмів, виразних інтонацій художнього слова. Він долучається до суспільних явищ, відображених у художньо-образній формі, і це стає непрямим побудником, викликають у нього бажання передати свої враження та переживання в іншій художній формі: малюнку, грі, танці.

Наступне умова - надання дітям у вільне користування різних художніх матеріалів (пензлів, фарб, паперу тощо), книжок з ілюстраціями, театральних іграшок, музичних інструментів. Кожен вибирає ті з них, які потрібні йому в даний момент. Всі ці предмети розташовують у місцях, зручних для самостійної ігрової діяльності дітей.

І останнє – тісний контакт вихователів і батьків в організації умов для становлення і розвитку творчих нахилів дитини в дитячому саду і будинку.

У своїй самостійної діяльності кожен відображає враження від свят, отже, її зміст певною мірою залежить від святкового літературно-музичного репертуару, оформлення приміщення, костюмів і т. д. На заняттях, святах, під час розваг діти користуються одними і тими ж художніми матеріалами. Але якщо на заняттях їм показують, як користуватися цими матеріалами, то в своїх іграх вони вибирають їх за власним бажанням, застосовуючи при цьому вже освоєні прийоми.

В сім'ї і в дитячому садку діти долучаються до художньої діяльності по-різному. Батьки повинні враховувати рекомендації вихователів, ділитися з ними своїми переживаннями, розповідати про інтереси своєї дитини, його іграх будинку. Так встановлюються зв'язки між різними формами організації дитячої діяльності.

Методичні прийоми, які застосовуються при навчанні, різноманітні. Вони характеризують не тільки діяльність дорослого, приобщаючого дитини до художнього досвіду, навчального його знань, умінь. Необхідно враховувати і активність дитини, який також повинен оволодіти відповідними способами цієї діяльності. Отже, відбувається двосторонній процес, в якому, з одного боку, діють методи навчання, використовувані вихователем, і з іншого - способи навчання, які опановує дитина.

У більш ранньому віці або при ознайомленні з новим матеріалом вихователеві краще застосовувати метод пояснювально-ілюстративний (пояснення і показ способів дій). В свою чергу дитина репродуктивно засвоює ці способи. Пізніше педагог використовує пояснювально-спонукальний метод, а дитина підводиться до самостійних пошукових способів дій. Метод показу і докладні пояснення застосовуються при навчанні дітей виконання якогось елемента танцю, співочої інтонації, вимовляння слів, звуків і т. д. [79].

Метод формування способів самостійних дій застосовується тоді, коли дитина сама знаходить необхідний прийом виконання, створює новий, свій варіант виконання. Діючи самостійно, він творчо використовує те, що раніше

було в його досвіді; наслідуючи приклад, шукає найбільш підходящі прийоми, в якійсь мірі аналізуючи свої дії.

Наприклад, одному з дітей пропонують сказати, що потрібно зробити, щоб виконання пісні було святковим. Він тут же відповідає: «Треба співати весело, радісно, щоб всі дізналися про свято». Або інший приклад. Хлопчика просять подумати, як намалювати дрімучий ліс. «Дерева повинні стояти тісно, гілки на них густі, все пофарбовано в темно-зелений колір», - говорить він [52, с. 71].

Дітей привчають до того, що при втіленні будь-якого задуму необхідно дотримуватися певну послідовність дій. Так, при драматизації спочатку потрібно розподілити ролі, підготувати місце дії лялькових персонажів і т. д. Дитину треба ставити в такі ситуації, щоб він вибрав з багатьох варіантів один, більш вдалий - наприклад, знайти вірні інтонації, розповідаючи про страшне ведмедя або про ніжною Оленку, і т. д. Діти неодноразово пробують, оцінюють своє виконання, самі його виправляють.

На заняттях можна показати, як по-різному може бути подана казка. Спочатку діти слухають, потім дивляться картинки і за них складають казку, потім інсценують її в настільному театрі або замальовують персонажів і використовують фігурки для показу їх на фланелеграфі. Таким чином, діти переконуються в варіативності прийомів втілення одного задуму, починають розуміти спадкоємні зв'язки між заняттями з розвитку художньої мови і малюванням. Згодом вони застосовують ці прийоми самостійно у вільний від занять час розглядають ілюстрації, переказують казки, драматизують їх. Іноді дітям пропонують придумати і намалювати декоративні візерунки для тканини. Це може послужити поштовхом для розгортання гри в магазин, в якому діти «купають» ці тканини [14].

Отже, щоб заняття робили найбільш сильний вплив на розвиток самостійної дитячої діяльності, вихователь повинен:

- підібрати літературний і музичний репертуар, легко засвоюваний дітьми, доступних їм за тематикою;

- продумати можливість використання дітьми в години дозвілля посібників, музичних інструментів, матеріалів для образотворчої практики, ляльок для театралізованих ігор, які раніше використовувалися на заняттях;
- застосовувати різноманітні прийоми, які спонукають дітей самостійно займатися різними видами художньої діяльності («розкажи казку і зліпи з глини який-небудь її персонаж», «наклей картинки музичних інструментів на картон – це будуть картки музичного лото» тощо);
- навчити дітей способам самостійних дій, які вони зможуть застосувати у своїй практиці;
- застосовувати прийоми, що сприяють «самонавчання» («сам вивчи цю мелодію на металлофоне, потім зіграєш нам»), розвивають дитячу взаємодопомога («коли будете грати, покажи Тані, як краще діяти ляльками у ляльковому театрі» тощо).

Як вже зазначалося, свята чинять великий вплив на розвиток самостійної діяльності дітей, що відображається у сюжетно-рольових іграх. Це значення свят може бути посилена, якщо використовувати деякі організаційні форми. Перш за все безпосередньо після свята можна створити ситуацію, що нагадує обстановку недавнього урочистості: внести деталі святкового оформлення приміщення, роздати дітям елементи костюмів літературних героїв, тварин, казкових персонажів і т. п. Як правило, діти тут же намагаються згадати окремі виступи, ігри, намагаються їх відтворити [15].

З'являються і організатори, які об'єднують навколо себе своїх однолітків, захоплюють їх грою. Проте в цих умовах самостійна діяльність проявляється все ж однобічно і найчастіше пов'язана з обігруванням запропонованих дітям атрибутів.

Більш ефективна інша форма: на самих святах і під час розваг дітям дають можливість діяти зовсім самостійно. Наприклад, можна несподівано запропонувати акомпанувати на ударних інструментах під час танців інших.



Або ж, розділивши учасників на невеликі підгрупи, запропонувати їм по черзі танцювати, придумуючи свої рухи. Подібні самостійні прояви у процесі розваг і свят дозволяють дітям вже за власною ініціативою організувати такі дії. Тому так важливо при складанні сценаріїв свят, видовищ, вечорів дозвілля знаходити способи, що допомагають кожній дитині діяти самостійно.

І нарешті, вихователь може запропонувати пограти в свято. Як відомо, свята і розваги являють собою своєрідну композицію різних мистецьких виступів, ігор, видовищ. Вони підпорядковуються загальній ідеї, об'єднані театралізованим задумом, динамічні, в них є кульмінаційний момент. Свято частково оформляється у вигляді концерту, на якому по черзі виконуються пісні, танці, вірші. Що ж діти відображають у грі, сюжет якої підказаний вихователем, але подробиці якої не обумовлені?

Чотирьох-п'ятирічні здатні відтворити лише окремі епізоди свят і розваг. Побачивши деталі різних костюмів, вони зазвичай розглядають їх, одягають, іноді починають наспівувати, пританцювати. Але потім ця гра досить швидко припиняється. Асоціації, що виникли у зв'язку з використанням святкових атрибутів, згасають, і дитина переходить до інших ігор [62, с. 51].

Діти п'яти – семи років згадують майже весь хід свята. Вони намагаються оцінити обстановку, в якій їм належить діяти. Так, після новорічного свята, розглядаючи елементи костюмів, оформлення приміщення, вони відзначають, що костюми персонажів представлені не повністю, що ялинка не така, як була на святі (наприклад, синтетична, зроблена з сріблястою «хвої»), і т. п. Їх самостійні дії, так само як і в середній групі, краще проявляються в ігровій ситуації, ніж при виконанні літературного і музичного репертуару. Однак деякі здатні самостійно, досить виразно виконувати вірші, танцювати. При цьому змінюється відношення до виконавської діяльності - діти починають відчувати її естетичне призначення. Між ними виникають більш складні взаємовідносини, викликані розподілом

ролей, тим чи іншим рішенням загальних задумів, які енергійно оспорюються або настільки ж активно підтримуються.

Незважаючи на те що гра в свято відбувається частіше за пропозицією вихователя, діти діють творчо. Вони оформляють костюми, розподіляють ролі, розгортають сюжет свята, вносять у нього зміни, пропонуючи виконати свої улюблені пісні, танці, вірші.

Керівництво вихователя носить непрямий характер. Найчастіше він подає короткі репліки, що привертають увагу дітей до чогось цікавого, напрямні дії дитини, що регулюють його поведінку. Пропозиція «пограємо у свято» фактично не містить певних вказівок. Тому під час гри особливо яскраво проявляються індивідуальні схильності кожного, їх взаємини один з одним. Вихователь повинен спостерігати за дітьми, вивчати їх художні інтереси, підтримувати і розвивати їх. Здійснюючи керівництво, педагог створює доброзичливу атмосферу, яка спонукає дітей до невимушеного спілкування один з одним. Вихователь - активний учасник театралізованих дій дітей. Це участь проявляється не тільки у виконанні деяких пісень, віршів, він відтворює в уяві дітей обстановку недавно минулого свята, нагадує про ті події, які мали місце на ранку, заохочує колективні дії [21].

При організації самостійної художньої діяльності необхідно продумати, де діти зможуть цим зайнятися, де вони розкладуть потрібні їм предмети, матеріали, музичні інструменти. Вже склалася відома традиція організовувати так званій «книжковий куточок». Але як бути, якщо дитина захоче що-небудь намалювати, виготовити декоративні предмети, потанцювати, пограти? Ось чому виникає питання про зонування, тобто про виділення якогось невеликого простору в груповій кімнаті. Зрозуміло, це не маленькі кімнатки», розділені перегородками. Це навіть не «куточки». Просто діти повинні добре знати, де лежать матеріали для лялькового театру, для образотворчої та музичної діяльності. Коли вихователь побачить, що діти захотіли, наприклад, пограти на музичних інструментах або зайнятися виготовленням декоративних виробів, він може створити і більш затишну

обстановку, поставивши невисокі пересувні ширми, складний мольберт або полегшену конструкцію для лялькового театру. Все це повинно бути не тільки красивим, але і портативним, доступним для самостійного дитячого користування.

Організація простору в груповій кімнаті для зберігання посібників залежить від виду діяльності, яку обирають діти у відповідності зі своїми інтересами. Важливо враховувати також і вікові особливості дітей. Це знаходить відображення в оформленні зон і в доборі художніх матеріалів та посібників [59, с. 74].

Оформлення зон у середній групі надається ігровий характер. Наприклад, іграшковий ведмедик тримає в своїх лапах металофон, трикутники розвішані на гілках ялинки. Таке оформлення носить часом казковий характер, радує і тішить дитину. Чим старше діти, тим більш диференційований характер набуває їх діяльність і тим сильніше за допомогою оформлення підкреслюється призначення і педагогічні функції даної зони. Наприклад, у підготовчій до школи групі можна влаштувати «бібліотеку», де, крім полиць з книгами, поставити затишну зручну меблі, щоб діти могли самі робити там книжки-малятка. У зоні для музичної діяльності можна повісити портрети композиторів, фотознімки.

Всі матеріали, використовувані для самостійної художньої діяльності, що постійно оновлюються, варіюються. Коли з різних клаптиків, дощечок, ниток, паперу дитина робить човник з вітрилом або будиночок для поросят за казкою «Троє поросят», то він збагачує свою фантазію, свої творчі задуми. Чимало є готових іграшок, книжок, посібників, а також і різних технічних засобів, які допомагають кожному висловити свої враження, переживання, вміння застосувати [34].

Слід зазначити, що кожен вид художньої діяльності (театралізована, музична, художньо-мовленнева, образотворча) вимагає відповідного обладнання. Його можна розподілити на дві групи в залежності від того, як діти ним користуються – самостійно чи з допомогою вихователя.

До посібників першої групи, якими діти користуються з допомогою вихователя, належать друковані (книжки-іграшки, наочні таблиці тощо), аудіовізуальні (діафільми, діапозитиви, грамплатівки, магнітні записи і т. д.), об'ємні (гербарії, макети, муляжі тощо). Сюди ж відносяться технічні засоби (радіо, телевізор) і підсобні предмети (ширми, екрани, мольберти).

Посібниками другої групи діти користуються самостійно. Це настільки різні-друковані ігри, художні іграшки, дитячі музичні інструменти, комплекти різних видів лялькового театру, матеріали для малювання, ліплення, декоративного творчості. Але недостатньо тільки організувати предметно-просторове середовище. Потрібно навчити дитину застосовувати різні допомоги у своєї творчої ігрової діяльності.

На заняттях, під час ігор і розваг треба поступово давати дітям різні матеріали, музичні інструменти, іграшки і т. д., щоб під керівництвом вихователя вони освоювали їх. Наприклад, у театралізованій діяльності хлопці опановують прийомами дії пальчиковими ляльками, бібабо, під час музикування - різними прийомами гри на металлофоне, бубні, на цитрі і т. д. При ознайомленні дітей із змістом казки вихователь пропонує їм діяти фігурками персонажів на фланелеграфі. Придбавши навички дії з різними матеріалами, діти починають застосовувати їх у самостійній діяльності вже творчо. Так, для розвитку способів музикування старшим дошкільнятам дають фланелеграф з нотним станом, на якому розкладаються умовні позначення (кружечки-ноти і картки, що зображують тривалості звуків). Укладаючи їх у певному порядку, дитина здатна не тільки зіграти по слуху найпростіший мотив, але й відтворити його «по нотах». Можна підготувати картки з зображенням різних музичних інструментів. Діти, слухаючи, як вони звучать, дізнаються їх за тембром і показують відповідну картку. Для збагачення декоративної діяльності також використовуються різноманітні матеріали: керамічні плитки, пастельні крейди, темперні фарби, білила і т. д.

Важливою умовою, що забезпечує розвиток дитячої художньої самостійної діяльності, є зв'язок з родиною. Все, що дитина бачить і чує

вдома, не залишається без його уваги. Дорослі співають, танцюють, малюють, прикрашають приміщення, ходять в театр, кіно, дивляться телевізор. Дитина, спостерігаючи, беручи в цьому участь, отримує художні враження. Прийшовши в дитячий сад, він ділиться ними з однолітками, вихователем, висловлює своє ставлення до баченого в іграх. Крім того, художній досвід, який дитина отримує в дитячому садку, спонукає його і вдома займатися улюбленою справою. Тому батьки повинні створити дитині умови для прояву самостійної творчої діяльності, всіляко заохочувати його бажання зайнятися, наприклад, малюванням, допомогти організувати лялькову виставу (підготувати предмети, що замінюють завісу, сцену, вибрати іграшки, враховуючи їх виразність для виконання тієї чи іншої ролі), взяти в цьому участь [17, с. 35].

У родині легко знайти підхід до дитини, який прагне утвердитися у своїй художній практиці. Важливо, щоб ці спроби були пов'язані з усім сімейним укладом, щоб дитина відчував себе активним членом маленького, близького йому колективу.

Знайомлячись з методами виховання в дитячому саду, батьки повинні стежити за змістом телепередач і тим, скільки часу проводить дитина біля телевізора, так як часом він дивиться майже всі передачі. Виникає небезпека перевантаження враженнями, шкідливої для здоров'я дітей і, звичайно, для їх художнього розвитку. Дитина часто проявляє великий інтерес до якогось одного виду діяльності. Однак навіть спеціальні здібності краще розвиваються в умовах найрізноманітніших занять, що вимагають і фізичних, і художніх, і розумових дій.

Часто батьки запитують, чи потрібно займатися їх дитині музикою, малюванням, якщо у нього немає природних даних. Відповідь може бути тільки позитивним. Безсумнівно, одні діти, більш обдаровані, стануть художниками, музикантами. Інші (а таких, мабуть, більшість), якщо навіть не стануть професіоналами у тому чи іншому виді мистецтва, назавжди

подружаться з ним і свою любов до нього пронесуть через усе життя [10, с. 64].

В родині необхідно подбати про створення сприятливого естетичної обстановки. Насамперед, не повинно бути антихудожніх предметів, будь то різні картини, вази, настінні декоративні вироби. У відповідності з умовами в квартирі необхідно виділити місце, де розташувати цікавлять малюка книжки, картинки, папір, олівці, музичні інструменти. Причому дитина повинен сам брати участь в обладнанні свого куточка і, продовжуючи традиції дитячого садка, розташовувати ці предмети в певному порядку. За порадою вихователів батьки купують грамплатівки, книжки з ілюстраціями, різні матеріали для образотворчої діяльності, дитячі музичні інструменти.

Якщо не тільки в дитячому саду, але і вдома дорослі заохочують і підтримують творчі нахили дитини, то вони будуть успішно розвиватися. Отже, ми бачимо, що способи непрямого впливу на розвиток дитячої художньої самостійної діяльності тісно пов'язані між собою.

Методи непрямого керівництва вимагають гнучкого і чуйного підходу до кожної дитини з урахуванням її індивідуальності. Тому вихователь повинен постійно вдосконалювати свою майстерність, захоплювати дітей улюбленою справою, встановлювати контакт з кожним з них, впливати своїм прикладом, володіти в міру своїх можливостей способами художньої практики. Все це входить в арсенал педагогічних засобів.

## Висновки до другого розділу

Характеристика сучасного закладу дошкільної освіти як основи самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку дозволяє сформулювати висновки.

Широкий спектр, багатоваріантність педагогічних технологій, які дозволяють організувати самостійну діяльність дітей дошкільного віку зумовлюють необхідність їх класифікації. Найдосконалішою серед багатьох вважають класифікацію, за якою їх згруповано за різноманітними системними та інструментально значущими ознаками. Відповідно в сукупності педагогічних технологій виокремлено: за рівнем застосування: загальнопедагогічні (стосуються загальних засад освітніх процесів); предметні (призначені для вдосконалення організації самостійної діяльності); локальні та модульні (передбачають часткові зміни в організації самостійної діяльності за допомогою запровадження нових форм роботи, нового ігрового середовища).

За провідним чинником психічного розвитку: біогенні (провідна роль належить біологічним чинникам і специфіці їх поєднання в самостійній діяльності дітей дошкільного віку); соціогенні (переважають соціальні чинники, що впливають на самостійну діяльність дітей, а саме: час діяльності, умови, відсутність чи наявність допомоги в організації самостійної діяльності); психогенні (провідна роль належить психічним чинникам, які впливають на особливості організації самостійної діяльності дітей, а саме: здатність самостійно провадити діяльність, рівень її організації без сторонньої допомоги, максимальна кількість часу самостійності)

За науковою концепцією засвоєння досвіду: асоціативно-рефлекторні (в основу покладено теорію формування понять); біхевіористські (англ. *behavio(u)rism*, від *behavio(u)r* поведінка) (за основу взято теорію наочіння); розвивальні (ґрунтуються на теорії розвитку здібностей); сугестивні (засновані на навіюванні); нейролінгвістичні (засновані на

нейролінгвістичному програмуванні); — гештальттехнології (нім. Gestalt — цілісна форма, образ, структура і технологія) та ін. (засновані на психотерапевтичному впливі).

За ставленням до дитини: авторитарні (засновані на чіткій надмірній регламентації); дидактоцентристські (центровані на навчанні); особистісно-орієнтовані (гуманно-особистісні, технології співробітництва, технології вільного виховання).

За орієнтацією на особистісні структури: інформаційні (формування знань, умінь, навичок); операційні (формування способів розумових дій); емоційно-художні й емоційно-моральні (формування сфери естетичних і моральних відносин); технології саморозвитку (формування самоуправляючих механізмів особистості); евристичні (розвиток творчих здібностей); прикладні (формування дієво-практичної сфери) технології тощо.

У грі формуються особистісні якості дитини, уміння та навички, що знадобляться їй у майбутньому під час навчання, праці, спілкування з оточуючими. Серед означених якостей виділяємо самостійність як базову якість дитини дошкільного віку.

Дослідниками підкреслюється, що в грі розвивається вміння доводити розпочате до кінця, формується цілеспрямованість та ініціативність, бажання переборювати труднощі з метою досягнення поставленого ігрового завдання. Гра сприяє розвитку творчості, самостійності, активності. У грі дитина може реалізувати свої наміри, бажання, вибрати напрям діяльності, який їй до вподоби, проявити свою індивідуальність.



### **РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

#### **3.1. Дослідження самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі педагогічного експерименту**

Експериментальне дослідження самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку було здійснено в закладі дошкільної освіти комбінованого типу № 18 «Вербиченька» з середньою групою дітей. У ньому взяли участь 30 осіб (додаток А).

*Метою дослідження є:* вивчення самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

*Завдання дослідження:*

- 1) Спостереження за організацією самостійної діяльності дітей дошкільного віку: час, умови проведення.
- 2) Виокремлення видів самостійної діяльності, які реалізуються дітьми в дошкільному навчальному закладі.
- 3) Визначення рівнів (критеріїв) самостійної діяльності дітей.
- 4) Дослідження сучасних ігор, за допомогою яких діти організовують самостійну діяльність в умовах сучасного закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 18 «Вербиченька».
- 5) Розробка методичних рекомендацій із удосконалення самостійної діяльності дітей дошкільного віку.

За результатами спостереження дослідження було виявлено, що самостійною діяльністю діти займаються вранці перед заняттями, у вільний від занять час, на першій і другій прогулянці, у вечірні години. Загальна тривалість її складає від 6 годин на день.

Умови організації самостійної діяльності на задовільному рівні. У дітей є ігрова зона, де кожен може обрати потрібне приладдя та іграшки й виокремити куточок для гри.

Найчастіше діти самостійно організовують і провадять власну самостійну діяльність, без допомоги вихователів. За час спостереження ми не виявили жодного вихованця, який би нудьгував. Усі вони гралися у невеликих групах і самостійно.

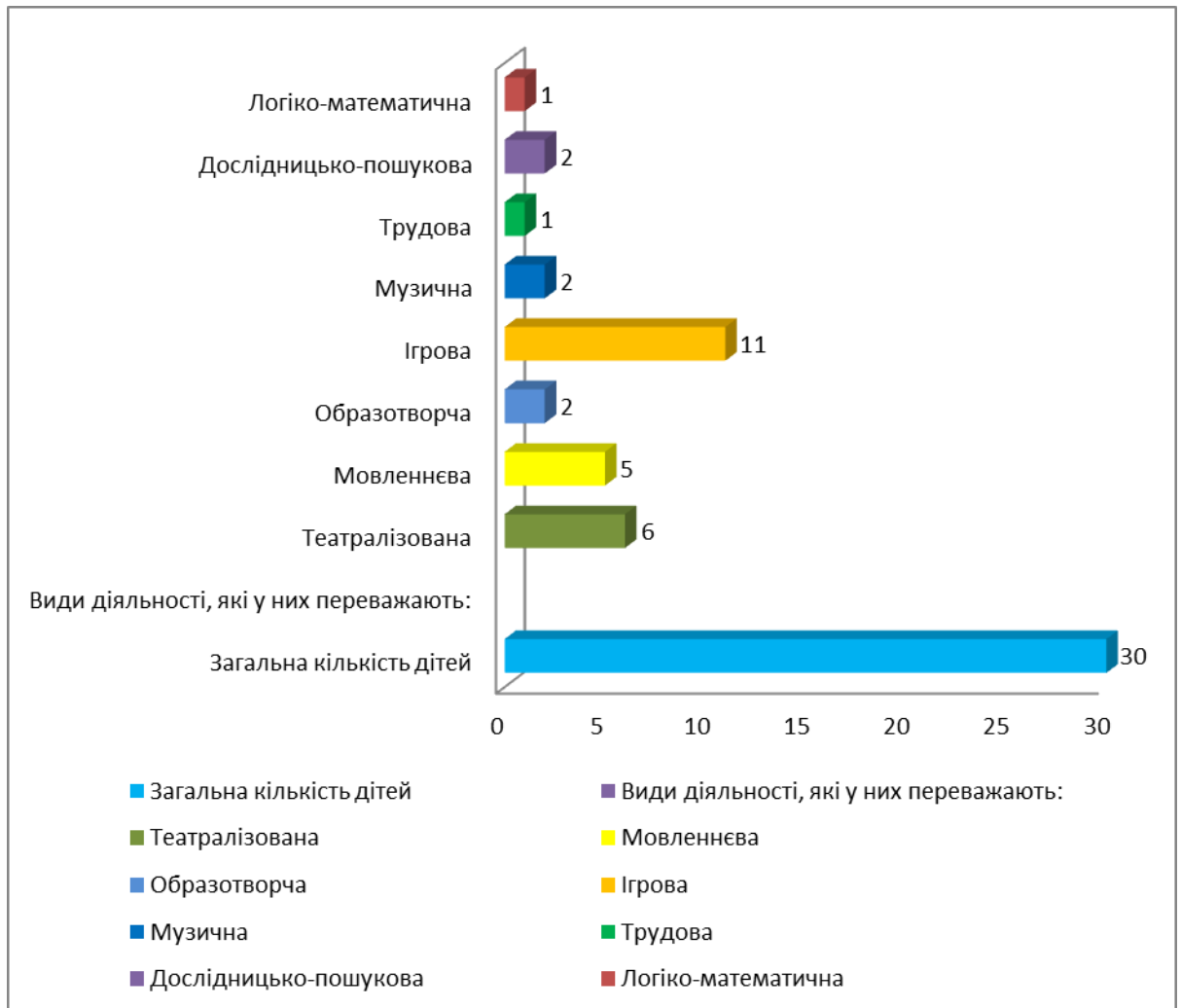
Також ми виявили, що групи були організовані дітьми самостійно, з огляду на те, хто з ким товаришує та найбільше спілкується. Все це свідчить про високий рівень умінь і навичок організації самостійної діяльності.

Т. Поніманська [47] виокремлює кілька видів самостійної діяльності дітей дошкільного віку. Відобразимо їх на рис. 2.1.



**Рис. 2.1 Види самостійної діяльності дітей дошкільного віку (за Т. Поніманською)**

Розглянувши цю класифікацію, ми вирішили дізнатись, який із цих видів у дітей переважає. Для цього фіксували результати спостереження кожного дня протягом місяця. Результати відображено на рисунку 2.2.



**Рис. 2.2 Види самостійної діяльності дітей за спостереженнями**

Отже, в дітей дошкільного віку старшої групи переважає ігрова самостійна діяльність. Крім того, нам вдалося відзначити трьох дітей, у яких добре розвинені танцювальні здібності. Виявляється це в тому, що вони люблять танцювати під музику. Під час танцю – відчують мелодію, рухаючись у такт, імпровізують у створенні танцю, намагаються скопіювати рухи інших.

Вважаємо, що такі здібності варто розвивати й починати це потрібно змалечку. В подальшому вони допоможуть дітям розкрити свою творчість. Вони мажуть не стати відомими танцівниками, але, при цьому матимуть хорошу пластику тіла, покращать здоров'я, розвинуть уяву. Це все знадобиться у вирішенні життєвих труднощів, написанні творів, створенні технічних винаходів, удосконалення обраної ними професії, вихованні власних дітей, цікавому проведенні дозвілля.

У ході спостережень за учасниками дослідження ми також виявили рівень організації самостійної діяльності для кожного з них. Здійснювалось це за критеріями, що розроблені Т. Поніманською [47].

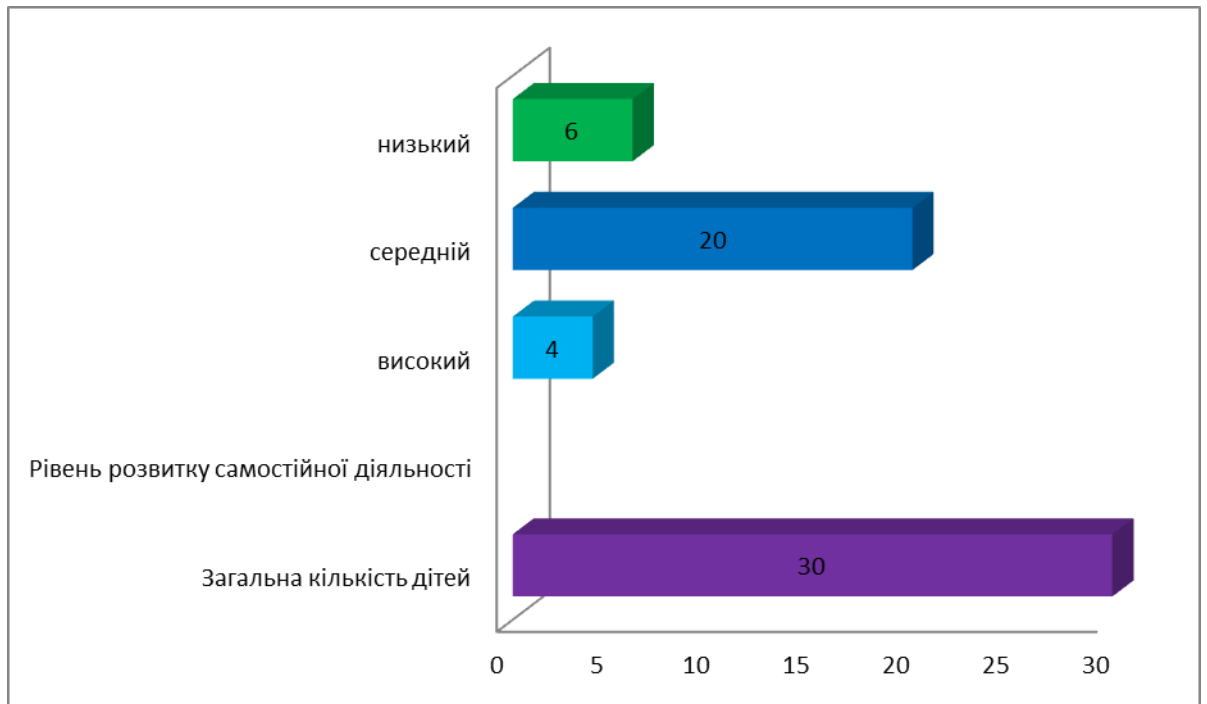
Рівні (критерії) самостійної діяльності (за Т. Поніманською) [47]:

Високий: уміння дітей зайняти себе у вільний час різноманітними видами діяльності, мотивувати свою діяльність, підготувати потрібне для його реалізації приладдя, іграшки, матеріали, об'єднатися з товаришами для спільного виконання наміченого, домовитися про розподіл обов'язків чи ролей, довести задумане до кінця, адекватно оцінити здобутий результат.

Середній: уміння дітей зайняти себе у вільний час двома-трьома видами діяльності, частково мотивувати свою діяльність, з підказками вихователя підготувати потрібне для його реалізації приладдя, іграшки, матеріали, із частковою допомогою вихователя об'єднатися з товаришами для спільного виконання наміченого, з підказками вихователя здійснити розподіл обов'язків чи ролей, не повністю довести задумане до кінця, часткова допомога вихователя в адекватному оцінюванні здобутого результату.

Низький: нездатність дітей зайняти себе у вільний час або ж уміння зайняти себе лиш одним видом діяльності, нездатність мотивувати власну діяльність без допомоги вихователя, потреба допомоги вихователя, щоб підготувати необхідне для його реалізації приладдя, іграшки, матеріали, потреба допомоги вихователя, щоб об'єднатися з товаришами для спільного виконання наміченого, за участі вихователя здійснити розподіл обов'язків

чи ролей, не довести задумане до кінця, неможливість адекватно оцінити здобутий результат без участі вихователя. Результати відображено на рисунку 2.3.



**Рис. 2.3 Рівень розвитку самостійної діяльності у дітей старшого дошкільного віку**

Результати проведеної роботи засвідчили середній рівень організації самостійної діяльності в переважній більшості учасників дослідження (20 осіб). Цей показник є досить непоганим. Проте, існує й 6 дітей, які мають низький рівень. У зв'язку з цим, вони потребують допомоги дорослих в організації власного дозвілля.

Під час розмови з вихователями, які мають досвід роботи з дітьми дошкільного віку від 5 до 6 років, стало відомо, що існує кілька головних проявів змістовної самостійної діяльності високого рівня: самостійно зайняти себе у вільний час різноманітними видами діяльності (всі діти вміють вигадати гру або погратися в ту, яка була відома їм раніше, а також вміють переходити від однієї гри до іншої); мотивувати свою діяльність (діти

самостійно заохочують і мотивують себе до гри словесно. Найчастіше для мотивації вони обирають приклади з життєвого досвіду. Можуть пограти в лікаря, визначивши, що котрась із ляльок захворіла); підготувати потрібне для реалізації свого задуму приладдя, іграшки, матеріали (можуть самостійно обрати собі іграшки, ігрову зону); об'єднатися з товаришами для спільного виконання задуманого; домовитися про розподіл обов'язків чи ролей; довести задумане до кінця; активно оцінити отриманий результат (діти вміють вказати переваги та недоліки гри, визначити переможця та тих, хто програв).

За проведеними спостереженнями, ми виявили, що чотири дитини вміють найбільш змістовно організувати свою самостійну діяльність і задіяти до неї інших. Це свідчить про їхні лідерські якості. Їх потрібно починати розвивати в дошкільному віці, адже в подальшому вони допоможуть вихованцям досягти життєвого успіху, спонукатимуть розвитку інших граней особистості, допоможуть у навчанні й трудовій діяльності.

З огляду на проведене експериментальне дослідження, необхідно зауважити, що в 20% дітей переважає театралізована самостійна діяльність, у 16% – мовленнєва, у 7% – образотворча, в 37% – ігрова, в 7% музична, в 3% – трудова, в 7% – дослідницько-пошукова та у 3% – логіко-математична.

При описі експерименту ми керувалися рівнями і критеріями самостійної діяльності дітей дошкільного віку: високий (у 13% дітей), середній (у 67%), низький (у 20%).

### **3.2. Цільові орієнтири та зміст самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку**

Далі нами було досліджено сучасні ігри, за допомогою яких діти організовують самостійну діяльність в умовах сучасного закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 18 «Вербиченька», зокрема:

*Гра «Придумай назву»*

*Мета:* розвиток уяви, розширення словникового запасу.

*Хід вправи:* дітям демонструється сюжетний малюнок до якого треба придумати назву.

*Вправа «Що де росте?»*

*Мета:* розширення знань про оточуючий світ та здатності до узагальнення.

*Хід вправи:* дітям пропонуються розглянути зображення рослин і розповісти де вони ростуть.

*Гра «Що змінилося?»*

*Мета:* розвиток активної уваги, просторової орієнтації.

*Хід гри:* педагог розкладає на столі від 3 до 5 предметів (іграшок), взаємності від індивідуальних можливостей кожного гравця. Дитині пропонується уважно роздивитися та запам'ятати порядок розташування предметів після чого повернутися до столу спиною. Педагог змінює місце розташування предметів на столі та їх положення запрошує гравця знову повернутися до столу і пропонує сказати що змінилося та повернути все на свої місця. Решта дітей в цей час уважно спостерігає за діями гравця та допомагає йому при потребі.

*Гра «Згадай, що намальовано»*

*Мета:* корекція зорового сприймання та пам'яті.

*Хід гри:* дітям пропонується розглянути малюнок з зображенням п'яти предметів і запам'ятати їх, потім демонструється інший малюнок де зображення тих же предметів (без одного), але змінено їх розташування. Діти повинні сказати якого предмета не вистачає.

*Гра «Що їдять тваринки»*

*Мета:* розвиток інтелектуальних здібностей.

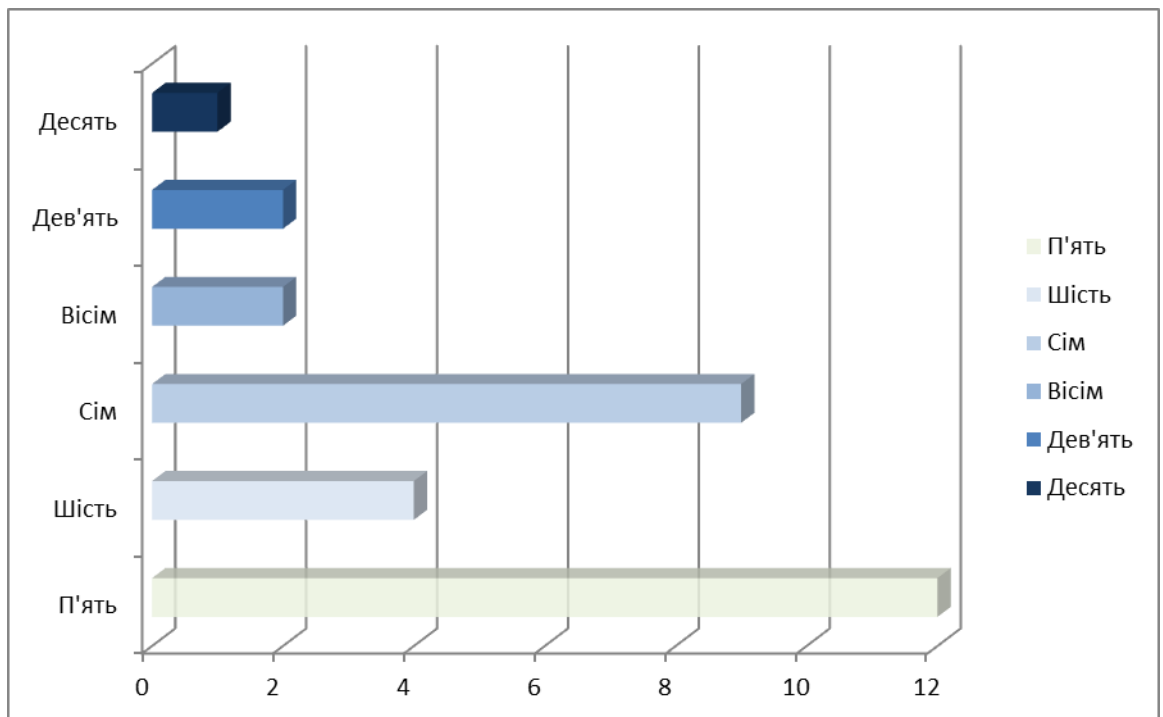
*Хід гри:* на ватмані зображені тварини (їжачок, собачка, котик, медведик). Педагог демонструє дітям картинки з овочами і фруктами.

Потрібно здогадатися хто, що їсть і приклеїти їх поруч із тваринами [25, с. 175].

Отже, гра «Придумай назву» передбачала індивідуальну демонстрацію дітям малюнків із казок. У ході неї ми відмітили, що діти добре знають радянські казки. Коли ми запитали їх про те, де вони чули ці казки, вихованці відповіли, що їм читають батьки, бабусі, брати та сестри.

Таким чином, можемо засвідчити, що казки минулих часів чинять значний виховний вплив і на сучасних дітей. Вважаємо, що це не є негативною ознакою, адже поєднання минулого та сучасного у виховній системі формує особистість із широким світоглядом.

Результати гри «Що де росте?» дали на змогу засвідчити, що діти досить добре орієнтуються в різновидах рослин, овочів і фруктів. Із 10 продемонстрованих картинок, кожній дитині індивідуально, діти відгадали неменше 5. Відобразимо результати гри на діаграмі (рис. 2.4).



**Рис. 2.4** Результати гри «Що де росте?»

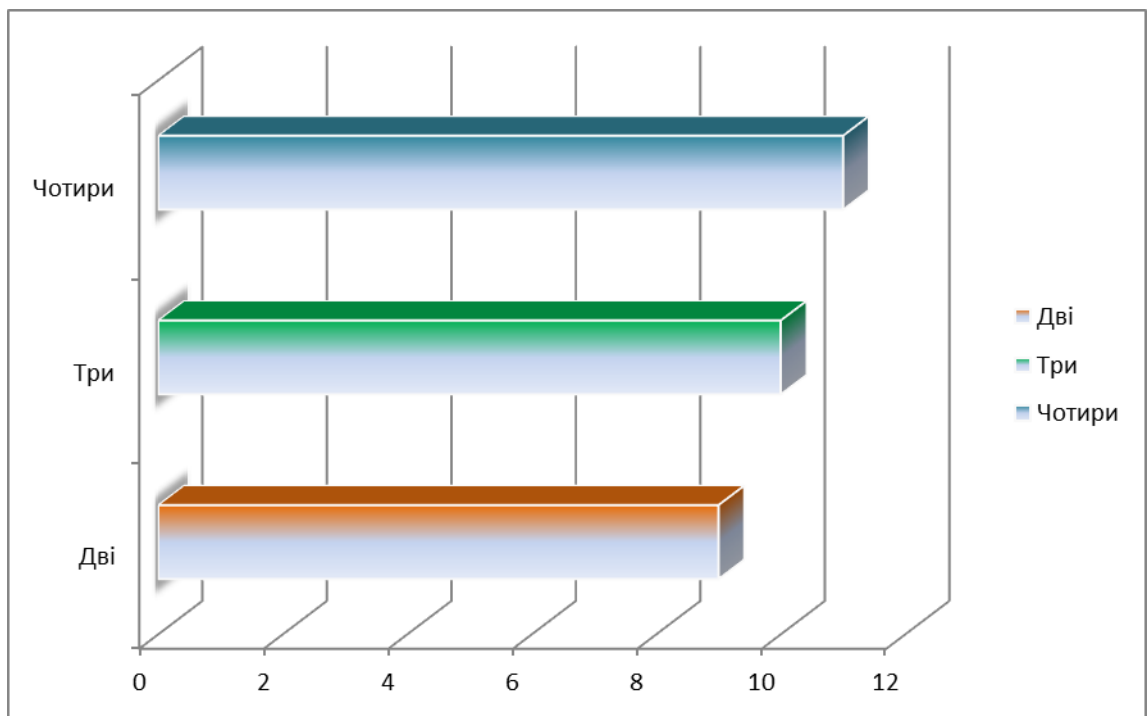


Тренуючи увагу під час гри «Що змінилося?», ми помітили, що значна кількість дітей (18 осіб) заплуталися після переміщення предметів на столі. Назвати всі зміни правильно змогли лише 3 учасників. Інші 9 – зробили по 2 – 3 помилки.

Подібна до попередньої гра «Згадай, що намальовано» також допомогла виявити 14 учасників, які неправильно вказали зміни на малюнку. Решта 16 осіб зробили по 3 – 4 помилки.

Усе це вказує на те, що в дітей старшого дошкільного віку низький рівень уваги. Її необхідно розвивати за допомогою вправ, ігор і завдань у дошкільному навчальному закладі та в домашніх умовах, адже в подальшому її рівень матиме значний вплив на навчання.

Хід гри «Що їдять тваринки?» дозволив засвідчити високий рівень знань дітей про тваринний світ. Всі діти правильно вказали їжу, щонайменше, для 2 тварин. Більш детально відобразимо результати на рис. 2.5.



**Рис. 2.4** Результати гри «Що їдять тваринки»

Отже, результати нашого дослідження свідчать про те, що діти мають середній і високий рівень знань про тваринний і рослинний світ. Це відображає хороший рівень підготовки в дошкільному навчальному закладі та вдома. Також, вихованці добре знають казки, мають середній і високий рівень уяви. Все це засвідчує високий рівень дошкільної підготовки та допоможе вихованцям у подальшому розвитку.

Працювати нині потрібно над розвитком уваги. Її рівень у дітей низький. Вважаємо за необхідне, в ході подальшого дослідження, запропонувати комплекс вправ та ігор.

### **3.3. Методичні рекомендації організації самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти**

На основі результатів експериментального дослідження ми виявили низький рівень уваги в дітей старшого дошкільного віку. Тому пропонуємо комплекс ігор і вправ для її розвитку.

Гра «Снігова куля»

Мета: розвиток уваги.

Діти пригадують, як збільшується куля, коли її котити до снігової баби. Ведучий називає слово, дитина повторює це слово і додає своє, наступний повторює два попередніх і додає своє і т.д.

Вправа «Хто уважний?»

Мета: розвиток уваги, аналітичного мислення.

Ведучий читає уривок із казки, але з помилками, називаючи не ті слова. Діти мають почути неправильне слово, підняти руку й виправити його.

«Ішов дід густим літом (лісом) і загубив рукавичку. От біжить миска (мишка), побачила рукавичку й говорить: «Тут я буду шити (жити)!». Стрибає шапка (жабка), побачила рукавичку й запитує:

— Хто в рукавичці живе?

— Миска (мишка). А ти хто?

— Шапка (жабка). Пусти й мене шити (жити).

— Ну йди.

## 2. Вправа «Хто уважний?»

Мета: розвиток уваги.

Ведучий запитує, а діти хором відповідають: «Я!». Наприклад:

— Хто любить мармелад?

— Хто любить шоколад?

— Хто любить яблука?

— Хто не миє вуха?

Гра повторюється з іншими словами: квас, лимонад, тістечка, кавуни тощо. Останні запитання: «Хто не миє руки?», «Хто не вми-вається вранці?», «Хто не чистить зуби?» і т. д.

## Вправа «Будь уважний»

Мета: розвиток уваги й саморегуляції.

За вказівкою ведучого діти виконують наступні дії:

1) Підняти ліву руку вгору, а правою торкнутися до носа.

2) Правою рукою торкнутися до лівого вуха.

3) Підняти ліву ногу, а праву руку витягнути вбік.

4) Лівою рукою показати на праве око.

## Гра «Чотири стихії»

Мета: розвиток уваги, пов'язаний з координацією рухів.

Гравці сидять у колі. Ведучий домовляється з ними, що на слово «земля», вимовлене ним, усі повинні опустити руки вниз: «вода» – витягнути руки вперед: «повітря» – підняти вгору; «вогонь» – виконувати обертальні рухи руками. Хто помилиться – вибуває з гри.

## Гра «Пальці»

Мета: розвиток вміння зосереджуватись і утримувати увагу.

Гравці сидять у колі. Руки на колінах, пальці, крім великих, переплетені. По команді ведучого діти починають повільно обертати великі

пальці один навколо одного з постійною швидкістю і в одному напрямку, слідкуючи за тим, щоб вони не торкалися один одного. Необхідно зосередити увагу на цьому русі. Вправа завершується через 3-5 хвилин по команді ведучого.

Гра «Невлад»

Мета: розвиток переключення уваги.

Дорослий ставить запитання. Дитина повинна відповідати не на запитання, а говорити на зовсім іншу тему.

Гра «Комп'ютер»

Мета: розвиток уваги.

Можна грати двома командами, які змагатимуться між собою, а можна однією (5-6 дітей). Кожний гравець одержує картку із символом певної геометричної фігури. «Програміст» показує «програму» – велику картку, де геометричні фігури розміщені в певній послідовності.

Перемагає той або та команда, що швидше закладе «програму» у свій "комп'ютер" (вишикується у вказаній послідовності). Можна взяти знайомі дітям букви, щоб «друкувати слова».

Гра «Хто уважніший?»

Мета: розвиток мимовільної уваги, оперативної пам'яті, класифікації.

Ведучий зачитує шість слів з інтервалом у 2-3 секунди.

Наприклад: цукерка – троянда – шоколад – ромашка – торт – тюльпан.

Після цього дітям ставлять такі запитання:

Які назви квітів і скільки їх було у цьому списку?

У які групи можна об'єднати ці слова?

Гра "Так чи ні?" (4-6 років)

Мета: розвиток уваги.

Гравці стають у коло. Ведучий пояснює завдання: "Якщо ви згодні з твердженням, то піднімайте вгору руку і кричіть 'Так!", якщо не згодні - опускайте руку і кричіть 'Ні!'"

Чи є в полі світлячки?

Чи є в морі рибки?

Чи є крила у теляти?

Чи є дзьоб у поросяти?

Чи є хвіст у півня?

Чи є ключ у скрипки?

Чи є рима у вірші?

Чи нема помилки?

Гра «Стеж за рухом і словом»

Мета: розвиток розподілу уваги.

Ведучий говорить, що діти повинні показати: ніс, рот, плече, вухо, але при цьому сам "помиляється" (наприклад, показує брови, а говорить «вухо»).

Гра «Австралійський дощ»

Мета: розвиток уваги, психологічне розвантаження. Діти стоять колом.

Інструкція: "Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте послухаємо, який він. Зараз по колу, ланцюжком, ви будете передавати мої рухи. Як тільки зони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно.

В Австралії піднявся вітер (ведучий тре долоні).

Починає крапати дощ (клацання пальцями або промовляння «кап»).

Дощ посилюється (почергове поплескування долонями грудей).

Починається справжня злива (плескання по стегнах).

А ось і град (тупіт ногами).

Але що це? Буря стихає (плескання по стегнах).

Дощ зменшується (долонями по грудях).

Рідкі краплі падають на землю (клацання пальцями).

Тихий шурхіт вітру (потирання долонями).

Сонце! (руки догори)»...

## Висновки до третього розділу

Здійснення експериментальної перевірки ефективності самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти спонукало нас до висновків.

Метою дослідження є: вивчення самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Завдання дослідження: спостереження за організацією самостійної діяльності дітей дошкільного віку: час, умови проведення; виокремлення видів самостійної діяльності, які реалізуються дітьми в дошкільному навчальному закладі; визначення рівнів (критеріїв) самостійної діяльності дітей; дослідження сучасних ігор, за допомогою яких діти організовують самостійну діяльність в умовах сучасного закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 18 «Вербиченька»; розробка методичних рекомендацій із удосконалення самостійної діяльності дітей дошкільного віку.

За результатами спостереження дослідження було виявлено, що самостійною діяльністю діти займаються вранці перед заняттями, у вільний від занять час, на першій і другій прогулянці, у вечірні години. Загальна тривалість її складає від 6 годин на день.

Результати проведеної роботи засвідчили середній рівень організації самостійної діяльності в переважній більшості учасників дослідження (20 осіб). Цей показник є досить непоганим. Проте, існує й 6 дітей, які мають низький рівень. У зв'язку з цим, вони потребують допомоги дорослих в організації власного дозвілля.

З огляду на проведене експериментальне дослідження, в 20% дітей переважає театралізована самостійна діяльність, у 16% – мовленнєва, у 7% – образотворча, в 37% – ігрова, в 7% музична, в 3% – трудова, в 7% – дослідницько-пошукова та у 3% – логіко-математична.

На основі результатів експериментального дослідження ми виявили низький рівень уваги в дітей старшого дошкільного віку. Тому пропонуємо комплекс ігор і вправ для її розвитку, а саме: гра «Снігова куля»; вправа «Хто уважний?»; вправа «Хто уважний?»; вправа «Будь уважний»; гра «Пальці»; гра «Чотири стихії»; гра «Невлад»; гра «Комп'ютер»; гра «Хто уважніший?»; гра «Так чи ні?» гра «Австралійський дощ»; гра «Стеж за рухом і словом».

## ВИСНОВКИ

Проведене експериментальне дослідження дозволяє зробити загальні висновки.

1. Самостійність – це вміння не піддаватися впливу різних факторів, діяти на основі своїх поглядів і переконань; це загальна характеристика регуляції (управління) особистістю своєї діяльності, відносин і поведінки; це навичка, високий ступінь якої характеризується прагненням до вирішення завдань діяльності без допомоги з боку інших людей, вміння поставити мету діяльності, здійснити елементарне планування, реалізувати задумане й отримати результат, адекватний поставлений мети, сприяти прояву ініціативи й творчості у вирішенні поставлених завдань.

Дитину старшого дошкільного віку можна назвати самостійною, якщо її поведінка характеризується комплексом усіх основних показників – незалежністю, ініціативністю, цілеспрямованістю й оптимізмом. Несформованість хоча б одного з них робить неправомірною високу оцінку, бо кожне з названих умінь є необхідною умовою розвитку самостійності малюка, взяте окремо, не може гарантувати необхідний рівень активності особистості. Так, оптимістично налаштована та незалежна дитина не обов'язково здатна виявляти в діяльності цілеспрямованість та творчість, а ініціативна – незалежність від думки інших.

2. Використання різних видів ігор створює можливості для розвитку не лише самостійної діяльності дитини дошкільного віку, а виховання самостійності як базової якості особистості зокрема. У грі розвиваються всі компоненти самостійності. Спрямованість на реалізацію мети гри, досягнення очікуваного результату, дотримання правил і вимог гри, змагальний інтерес сприяють розвитку вольового компонента самостійності. Бажання бути прийнятим у гру однолітками, отримати певну роль у ній змушують дитину підпорядковуватись правилам гри, формують у нього відповідальність перед колективом, розвивають вміння діяти узгоджено з



бажанням інших, тобто сприяють розвитку морально-ціннісного компонента самостійності. Розв'язання будь-яких пізнавальних задач, що педагог ставить перед дитиною, відбувається значно легше, якщо пропонується дитині в ігровій формі. Гра сприяє розвитку в неї пізнавального інтересу, заохочує до застосування на практиці вже засвоєних знань і вмінь та пошуку нових, спрямовує на творче, нестандартне розв'язання ігрового завдання – це створює умови для розвитку когнітивного компонента самостійності.

3. Існують різні класифікації дитячих ігор. Н.В. Кудикіна, спираючись на думку О.М. Леонтьєва про те, що ігрова діяльність трансформується від творчих ігор до ігор за готовими правилами, наводить свою. Вона виділяє творчі ігри та ігри за правилами. Творчі ігри визначені дослідницею як креативна діяльність дитини за власною ініціативою. На відміну від них, ігри за правилами спрямовані на реалізацію вже створених дорослим певної змістовної та процесуальної основ гри. Серед творчих ігор дослідниця виділяє: сюжетно-рольові, конструктивно-будівельні, ігри-драматизації та театралізації, ігри з елементами праці, ігри-фантазування. До ігор з правилами віднесені: дидактичні, пізнавальні, ігри-подорожі, рухливі, спортивні, хороводні, народні, інтелектуальні, комп'ютерні, ігри-розваги. Не дивлячись на різноманіття ігор, умовою методичного супроводу ігрової діяльності дослідниця називає розвиток самостійної, активної діяльності дітей паралельно із використанням системи педагогічних методів та прийомів, спрямованих на мобілізацію всіх структурних компонентів гри та досягнення позитивного результату.

4. Педагог Р.М. Миронова відзначає, що подолання труднощів у досягненні мети, самостійний пошук вирішення завдання виступають важливим моментом у грі. У зв'язку із цим вихователь повинен постійно пам'ятати про те, що включатись у гру і брати на себе ролі він може лише за необхідності, коли діти потребують цього. Наприклад, з метою активізації пасивних дітей, регулювання взаємовідносин і внесення коректив у гру для ускладнення її змісту.

5. Метою дослідження є: вивчення самостійної діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Завдання дослідження: спостереження за організацією самостійної діяльності дітей дошкільного віку: час, умови проведення; виокремлення видів самостійної діяльності, які реалізуються дітьми в дошкільному навчальному закладі; визначення рівнів (критеріїв) самостійної діяльності дітей; дослідження сучасних ігор, за допомогою яких діти організовують самостійну діяльність в умовах сучасного закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 18 «Вербиченька»; розробка методичних рекомендацій із удосконалення самостійної діяльності дітей дошкільного віку.

Результати проведеної роботи засвідчили середній рівень організації самостійної діяльності в переважній більшості учасників дослідження (20 осіб). Цей показник є досить непоганим. Проте, існує й 6 дітей, які мають низький рівень. У зв'язку з цим, вони потребують допомоги дорослих в організації власного дозвілля.

З огляду на проведене експериментальне дослідження, в 20% дітей переважає театралізована самостійна діяльність, у 16% – мовленнєва, у 7% – образотворча, в 37% – ігрова, в 7% музична, в 3% – трудова, в 7% – дослідницько-пошукова та у 3% – логіко-математична.

На основі результатів експериментального дослідження ми виявили низький рівень уваги в дітей старшого дошкільного віку. Тому пропонуємо комплекс ігор і вправ для її розвитку, а саме: гра «Снігова куля»; вправа «Хто уважний?»; вправа «Хто уважний?»; вправа «Будь уважний»; гра «Пальці»; гра «Чотири стихії»; гра «Невлад»; гра «Комп'ютер»; гра «Хто уважніший?»; гра «Так чи ні?» гра «Австралійський дощ»; гра «Стеж за рухом і словом».

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдулова Т. Игра: ее развитие на современном этапе / Татьяна Авдулова // Дошкольное воспитание. – 2008. – № 8. – С. 28-33.
2. Акулова Е. Формируем у детей самостоятельность и ответственность / Елена Акулова // Дошкольное воспитание. – 2009. – № 9. – С. 52-58.
3. Андрейчик О. Організація співпраці дошкільного навчального закладу і сім'ї з формування самостійності дітей у трудовій діяльності / Оксана андрейчик // Вісник Інституту розвитку дитини (додаток) : методичні та практичні матеріали. Вип. 2. – київ, 2011. – С. 15-22.
4. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи : інтерактивні технології в курсах навчальних дисциплін : навч.-метод. посіб. для викладачів, аспірантів, студентів магістратури / Л. В. Артемова. – К. : Кондор, 2012. – 272 с.
5. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи : навч.-метод. посіб. / Л. В. Артемова. – К. : Кондор, 2008. – 271 с.
6. Артюхова І. С. Цінності і виховання / І. С. Артюхова // Педагогіка. – К., 1999. – № 4. – 28 с.
7. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О. Кононко. – К. : «Світич», 2008. – 430 с.
8. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. № 7. С. 4-19.
9. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А. Богуш, Н. Гавриш. – К. : Слово, 2010. – 408 с.
10. Бурова А. Організація ігрової діяльності дошкільнят у світлі вимог Базової програми / Алла Бурова // Дошкільне виховання. – 2009. – № 12. – С. 4-5

- 11.Ващенко Г. Загальні методи навчання : підруч. для педагогів / Г. Ващенко ; редкол.: А. Алексюк [та ін.]. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 415 с.
- 12.Вержиховська О. М. Система корекційно-виховної роботи / О. М. Вержиховська // Дефектологія. – № 1. – С. 31–34.
- 13.Вишневський О. Сучасне українське виховання : педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів : Львівський обл. науково-методичний інститут освіти; Львів, обл. пед. т-во ім. Ващенка, 1996. – 238 с.
- 14.Відкритий урок : дошкільне виховання : методична серія для вчителів. Вип. 5-6. – К. : Плеяда, 2003. – 131 с.
- 15.Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2003. – 576 с.
- 16.Воспитание детей в игре: [Пособие для воспитателя дет. сада] / Сост. А.К. Бондаренко, А.И. Матусик. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Просвещение, 1983. – 192 с., ил.
- 17.Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія : посіб. для вузів / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К. : Вища школа, 1995. – 237 с.
- 18.Галус О. М. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. пед. навч. закл. / О. М. Галус, Л. М. Шапошнікова ; ред. : Л. О. Біда. – К. : Вища школа, 2006. – 216 с.
- 19.Голецьова О. Игры в детском саду / О. Голецьова, Л. Клейндова, Я. Бердыхова; [пер. со словац. Г.А. Касвин, Е.Г. Роговской]. – М. : Просвещение, 1966.– 252 с.
- 20.Давидчук А. М. Форми організації навчання в різновіковій групі дитячого садка / А. М. Давидчук, А. Г. Тамбовцева. – К., 1992. – 36 с.
- 21.Даниленко М. В. Педагогічні задачі : навч. посіб. / М. В. Даниленко, Л. І. Даниленко. – К. : Вища школа, 1991. – 197 с.
- 22.Демченко Т. Різновікові групи : планування роботи, розробки занять, дидактичний матеріал / Т. Демченко, О. Тимофієва. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 159 с.

23. Диновська Н. Організація педагогічного процесу в різновіковій групі малокомплектного сільського дитсадка / Н. Диновська // Постметодика. – № 1 (85). – С. 57 – 62.
24. Діагностична діяльність психолога дошкільного навчального закладу : метод. посіб. / М-во освіти і науки України, Упр. освіти і науки Луганської облдержадміністрації, Луганський обл. ін. – Луганськ : Знання, 2006. – 163 с.
25. Дошкільна лінгводидактика : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М-во освіти і науки України. – К. : Слово, 2005. – 718 с.
26. Дошкільна освіта як складова системи безперервної освіти України (1991 – 2006) : наук.-допоміжний бібліогр. покажч. / Акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського, Ін. – К. : Видавництво НПУ ім. Драгоманова, 2009. – 150 с.
27. Дошкільний навчальний заклад, ясла-садок «Чебурашка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.vyshnevecheburashka.edukit.kiev.ua/navchaljnovihovnij\\_proces/organizaciya\\_zhittye\\_vogo\\_prostoru\\_u\\_dnz/](http://www.vyshnevecheburashka.edukit.kiev.ua/navchaljnovihovnij_proces/organizaciya_zhittye_vogo_prostoru_u_dnz/)
28. Дошкільні навчальні заклади в Україні у 2017 році [Електронний ресурс] // Офіційний сайт статистики України. – Режим доступу : <http://uafrontier.com/doshkilni-navchalni-zaklady-v-ukrajini-u-2014-rozi/>
29. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях : навч. програма та календарно-тематичний план №1/11-19157 від 29.12.2015 для використання в дошкіль. навч. закл. / А. М. Богуш, І. Л. Сіданіч, В. Є. Сучок [та ін.] ; кер. проекту: Д. Новікова. – К. : Східноєвропейська гуманітарна місія, 2016. – 122 с.
30. Жигір В. І. Професійна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Жигір, О. А. Чернега. – К. : Кондор, 2012. – 338 с.
31. Загородня Л. П. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу : навч. посіб. / Л. П. Загородня, С. А. Тітаренко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 319 с.

- 32.Задесенець М. П. Вікові особливості розвитку та виховання дітей / М. П. Задесенець. – К. : Радянська школа, 2013. – 151 с.
- 33.Ідеї К. Д. Ушинського в контексті сучасної педагогічної науки та освіти : 1991–2009 рр. (до 185-річчя від дня народження) : біобібліогр. покажч. / Нац. акад. пед. наук України, Держ. науково-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – О. : Черкасов М. П., 2010. – 124 с.
- 34.Індивідуалізація виховання дошкільника : навч. посіб. для педагогів, психологів, вихователів дит. дошкільних закл., батьків / С. О. Ладивір [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 152 с.
- 35.Інститут спеціальної педагогіки / В. І. Бондар [та ін.] ; за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Інститут спеціальної педагогіки АПН України, 2004. – 200 с.
- 36.Інститут спеціальної педагогіки / В. І. Бондар [та ін.] ; за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Інститут спеціальної педагогіки АПН України, 2004. – 200 с.
- 37.Карасьова К.В. Самодіяльні ігри дитини / Катерина Володимирівна Карасьова, Тамара Олександрівна Піроженко. – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с. –(Бібліотека «Шкільного світу»).
- 38.Кашпірська Л. Формування самостійності у дітей середнього дошкільного віку в трудовій діяльності / Лариса кашпірська // Вісник Інституту розвитку дитини. – Вип. 2. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. – к. : Видавництво Національного педагогічного університету ім. м. П. Драгоманова, 2009. С. 66-71.
- 39.Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посібн. для вищ. навч. закладів / Олена Леонтіївна кононко. – к. : Освіта, 1998. – 255 с.
- 40.Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ : прогр.-метод. комплекс / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України, Ін-т спеціальної педагогіки. – К. : Актуальна освіта, 2007. – 119 с.

41. Коцур Н. І. Психогігієна : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. І. Коцур, Л. С. Гармаш. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. – 380 с.
42. Кравцова А. М. Розвивальні ігри та вправи для дітей від народження до року : посіб. для батьків / А. М. Кравцова, Г. Кукуруза, Н. Міхановська ; пер. з рос. Н. Мачужак, Д. Мохно. – К. : Держсоцслужба, 2007. – 52 с.
43. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Прес, 2004. – 445 с.
44. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. П. Кутішенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 126 с.
45. Кучай Т. П. Роль сім'ї та школи у навчанні та вихованні учнів початкових класів Японії : навч. посіб. для студ. пед. ф-тів / Т. П. Кучай. – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 100 с.
46. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 3-х ч. Ч. 2 / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – К. : Слово, 2010. – 359 с.
47. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : у 2 ч. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., які навч. за спец. "Дошкільне виховання". Ч. 1 / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста ; ред. : Л. О. Біда. – К. : Вища школа, 2006. – 303 с.
48. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля / Неллі Василівна Лисенко, Наталія Романівна Кирста / У 3-х частинах. – Ч. 2 : [Навч. посіб.] – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 360 с.
49. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. М. Лисянська. – К. : Каравела, 2009. – 224 с.
50. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. / В. І. Лозова. – Х. : ОВС, 2002. – 398 с.

- 51.Мазоха Д. С. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Д. С. Мазоха, Н. І. Опанасенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 231 с.
- 52.Макарова Л. І. Основи психології і педагогіки : навч. посібник / Л. І. Макарова, Й. М. Гах. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 116 с.
- 53.Максимюк С. П. Педагогіка [Електронний ресурс] / С. П. Максимюк. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com/1584072017954/pedagogika/pedagogika>
- 54.Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку : наук.-метод. посіб. / Н. В. Манько. – К. : КНТ, 2008. – 256 с.
- 55.Миронова Р.М. Игра в развитии активности детей : Кн. для учителя. – Мн. : Нар. асвета, 1989. – 176 с.
- 56.Михайлова А. Організація роботи з дітьми різновікових груп : метод. посіб. [для вихователів дошкільних закладів] / А. Михайлова, Е. Кушнарєнко, Н. Губанова. – Х. : Веста, Видавництво «Ранок», 2008. – 64 с.
- 57.Мойсенюк Н. С. Педагогіка : навч. посіб. / Н.С. Мойсенюк. – К. : 2001. – 608 с.
- 58.Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – К. : 2003. – 616 с.
- 59.Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : зб. наук. пр. Вип. № 1 (12) / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т обдарованої дитини НАПН України, Ін-т психології ім. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 158 с.
- 60.Народна педагогіка: світовий досвід : зб. прислів'їв, приказок, афоризмів, влучних і глибоких висловлювань, що стосуються різних аспектів виховання молодого покоління / уклад. А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання-Пресс, 2003. – 134 с.



61. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. [Навчально-методичний посібник] / [За ред. Г.С. Тарасенко]. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 320 с.
62. Організація життєдіяльності дітей у різновікових групах [Електронний ресурс] // Ranok.com.ua. – Режим доступу : [http://e-ranok.com.ua/upload/o134068u\\_riznovikovi-grupi\\_demo.pdf](http://e-ranok.com.ua/upload/o134068u_riznovikovi-grupi_demo.pdf)
63. Основи національного виховання : концептуальні положення. Ч. 1 / за ред. В. Г. Кузя, Ю. Д. Руденка, З. О. Сергійчук та ін. – К. : Київ, 1993. – 152 с.
64. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. / за ред. : А. В. Семенової. – К. : Знання, 2007. – 341 с.
65. Паласевич І. Особливості організації життєдіяльності дітей різновікової групи в умовах ДНЗ [Електронний ресурс] / І. Паласевич. – Дрогобич. – С. 115 – 121. – Режим доступу : [http://drohobych.net/youngsc/AQGS/2013\\_6-2/pedagogy/115-121.pdf](http://drohobych.net/youngsc/AQGS/2013_6-2/pedagogy/115-121.pdf)
66. Педагогіка в запитаннях і відповідях : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков, Н. І. Зеленкова, Г. Ю. Лаврешина. – К. : Знання, 2006. – 252 с.
67. Педагогічна мудрість віків : навч. посіб. / уклад. : В. Л. Омеляненко, А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2009. – 411 с.
68. Педагогічні погляди і діяльність Й. Песталоцці [Електронний ресурс] // Електронна бібліотека підручників. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-501.html>
69. Пермяков О. А. Педагогіка : навч. посіб. / О. А. Пермяков, В. В. Морозов. – К. : Знання, 2010. – 172 с.
70. Підлипняк І. Міжособистісне спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного закладу / І. Підлипняк // 36. наук. праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. 54. – С. 211–216.

- 71.Планування в різновікових групах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/3627/97/>
- 72.Плющик Є. В. Інтегровані заняття з елементами дизайну і музики в дошкільному навчальному закладі : [навч.-метод. посіб.-хрестоматія для вихователів] / Є. В. Плющик, Г. В. Ямчинська. - Київ : КНТ, 2017. – 164 с.
- 73.Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2007. – 330 с.
- 74.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2008. – 455 с.
- 75.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2006. – 456 с.
- 76.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підруч. / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2015. – 448 с.
- 77.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська. – К. : Слово, 2007. – 351 с.
- 78.Практикум з педагогіки : навч. посіб. / Міністерство освіти України. – К. : 1996. – 432 с.
- 79.Про дошкільну освіту : Закон України № 2628-III від 11 липня 2001 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
- 80.Психологічні заняття з дошкільнятами / упоряд. Т. Червонна. – К. : Шкільний світ, 2008. – 127 с.
- 81.Психологія сім'ї : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Поліщук, Н. М. Ільїна, С. А. Поліщук та ін. – Суми : Університетська книга, 2008. – 239 с.

- 82.Рацул А. Б. Педагогіка: інформативний виклад : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. Б. Рацул, Т. Я. Довга, А. В. Рацул. – К. : КНТ, 2015. – 319 с.
- 83.Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія / І. П. Рогальська. – К. : Міленіум, 2008. – 398 с.
- 84.Романюк Л. Хочу бути успішним : корекційно-розвивальні вправи для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / Л. Романюк, О. Поборча. – К. : Шкільний світ, 2009. – 126 с.
- 85.Руководство играми детей в дошкольных учреждениях: (Из опыта работы) / Сост. Е.Н. Твертина, Л.С. Барсукова ; [Под ред. М. А. Васильевой]. – М. : Просвещение, 1986. – 112 с.
- 86.Русан Л. Різновікова група в дитячому садку / Л. Русан, Г. Колосінська. –К. : Шкільний світ, 2007. – 128 с.
- 87.Рухливі ігри : навч.-метод. посіб. / В. М. Войнов, Г. П. Бабаченко, Р. Є. Бондар [та ін.]. – Черкаси : Видавництво ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2000. – 100 с.
- 88.Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Савчин. - К. : Академвидав, 2007. – 424 с.
- 89.Сазонова А. В. Загальнотеоретичні основи природничо-математичної освіти дітей дошкільного віку : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. В. Сазонова. – К. : Слово, 2010. – 244 с.
- 90.Самборенко Л. развитие самостоятельности дошкольника / Лариса Самборенко // Воспитание дошкольников (Дошкольное образование). – 2008. – № 1. – С. 65-73.
- 91.Сартан г. Н. Тренинг самостоятельности у детей / галина Николаевна Сартан. – М. : ТЦ «Сфера», 1998. – 128 с. (Серия «Практическая психология»).
- 92.Система позакласної виховної роботи в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : навч.-метод. посіб. для закл. освіти всіх рівнів

- акредитації / Ін-т педагогіки АПН України, Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Сіяч, 2000. – 84 с.
- 93.Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки : посіб. / Д. Скільський. – К. : Смолоскип, 2011. – 376 с.
- 94.Смольникова Г. Формування якостей різновікового спілкування дошкільників засобами гри / Г. Смольникова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – Серія № 5. – С. 261–265.
- 95.Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1985. – 312 с.
- 96.Степанова Т. М. Підготовка студентів до навчання дітей дошкільного віку іноземної мови : монографія / Т. М. Степанова, І. В. Шевченко. – К. : Слово, 2010. – 191 с.
- 97.Столяренко О. Народознавство : формування у дітей ціннісного ставлення до людини / О. Столяренко // Воспитание школьников. – 2001. – №8. С. 14–19.
- 98.Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : метод. рекомендації / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова [та ін.] ; за ред. Т. О. – К. : Імекс-ЛТД, 2014. – 120 с.
- 99.Тлумачний словник-довідник моральних та духовних понять і термінів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М-во освіти і науки України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2006. – 243 с.
100. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 543 с.
101. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2003. – 528 с.
102. Чепіга Я. Ф. Вибрані педагогічні твори : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Я. Ф. Чепіга. – Х. : ОВС, 2006. – 327 с.

103. Чуб Н. В. Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від а до Я / Наталія Валентинівна Чуб. – Х. : Веста, 2007. – 160 с.
104. Шавровська В. Белль-Ланкастерська система актуальна й сьогодні / В. Шавровська, Н. Шавровська // Дошкільне виховання. – 2012. – № 5. – С. 26–29.
105. Шавровська В. Н. Психолого-педагогічні аспекти роботи з дітьми п'ятирічного віку : [метод. посіб.] / В. Н. Шавровська, Н. В. Шавровська. – К. : Марич, 2011. – 100 с.
106. Шавровська В. П'ятирічні діти в різновіковій групі / В. Шавровська, Н. Шавровська // Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи : 36. метод. матеріалів / [авт.-упоряд. : О. П. Долинна, А. П. Бурова, О. В. Низковська, Т. П. Носачова]. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – С. 210–229.
107. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.
108. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навч. посіб. для студ. пед. ін-тів, що вивчають дисципліну «Основи природознавства та методика ознайомлення дітей з природою» / Н. Ф. Яришева. – К. : Вища школа, 2008. – 255 с.

# ДОДАТКИ

**Список дітей, котрі стали учасниками дослідження**

- |                 |                 |
|-----------------|-----------------|
| 1. Анастасія В. | 16.Ларіон М.    |
| 2. Антон М.     | 17.Ліна М.      |
| 3. Богдан Б.    | 18.Макар Б.     |
| 4. Богдан Ш.    | 19.Марина О.    |
| 5. Валентина А. | 20.Ніна Д.      |
| 6. Варвара О.   | 21.Оксана Ж.    |
| 7. Вероніка Ш.  | 22.Оксана П.    |
| 8. Владислав Т. | 23.Олександр Ю. |
| 9. Дар'я М.     | 24.Пауліна П.   |
| 10.Дмитро В.    | 25.Роман Н.     |
| 11.Дмитро Т.    | 26.Соломія А.   |
| 12.Дмитро Я.    | 27.Софія М.     |
| 13.Ернест К.    | 28.Тарас В.     |
| 14.Єгор В.      | 29.Федор Т.     |
| 15.Катерина М.  | 30.Яніна А.     |